

Міністерство освіти і науки України
Херсонський державний університет
Інститут природознавства

Кафедра екології та географії

Охременко І.В.

**ПРАКТИЧНА ПІДГОТОВКА СТУДЕНТІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ
8.070800 ЕКОЛОГІЯ ТА ОХОРОНА НАВКОЛИШНЬОГО
СЕРЕДОВИЩА**

**освітньо-кваліфікаційних рівнів «бакалавр»,
«спеціаліст»,
«магістр»**

денної, заочної та екстернатної форм навчання

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК

Херсон - 2008

УДК 911.9:502.35:371.38
ББК 74.580
О 92

Охременко І.В.

О 92 Практична підготовка студентів спеціальності 8.070800 Екологія та охорона навколишнього середовища освітньо-кваліфікаційних рівнів «бакалавр», «спеціаліст», «магістр» денної, заочної та екстернатної форм навчання: Навчально-методичний посібник. – Херсон: ПП Вишемирський, 2008. – 88 с.

ISBN 966-8912-27-6

Запропоновано навчально-методичні засади фахової практичної підготовки студентів-екологів. Представлено цілісну систему логічно послідовних практик, прийнятних в реальних умовах навчального процесу, розглянуто їх зміст, завдання, програми.

Посібник рекомендований студентам і викладачам вищих навчальних закладів, керівникам практик та іншим зацікавленим особам.

Рецензенти: *Малеєв В.О.*, к.с.-г.н., доцент, доцент кафедри екології Херсонського державного аграрного університету
Пилипенко І.О., к.г.н., доцент, завідувач кафедри соціально-економічної географії Херсонського державного університету

Друкується за ухвалою Вченої ради інституту природознавства Херсонського державного університету (протокол №5 від 28.01.2008 р.)

Рекомендовано до друку на засіданні кафедри екології та географії Херсонського державного університету (протокол №5 від 15.01.2008 р.)

ББК 74.580

ISBN 966-8912-27-6

Охременко І.В., 2008

ЗМІСТ

	Стор.
<i>Передмова</i>	4
Пропедевтична практика (2 курс, освітньо-кваліфікаційний рівень «бакалавр», денна форма навчання).....	6
Навчальна комплексна екологічна практика (2 курс, освітньо-кваліфікаційний рівень «бакалавр», денна форма навчання).....	11
Пропедевтична практика (3 курс, освітньо-кваліфікаційний рівень «бакалавр» денна форма навчання).....	20
Навчальна комплексна екологічна практика (3 курс, освітньо-кваліфікаційний рівень «бакалавр», денна форма навчання).....	26
Виробнича екологічна практика (4 курс, освітньо-кваліфікаційний рівень «бакалавр», денна форма навчання).....	32
Виробнича екологічна практика (4 курс, освітньо-кваліфікаційний рівень «бакалавр», заочна форма навчання).....	42
Виробнича екологічна практика (5 курс, освітньо-кваліфікаційний рівень «спеціаліст», денна форма навчання).....	51
Виробнича екологічна практика (5 курс, освітньо-кваліфікаційний рівень «магістр», денна форма навчання).....	60
Переддипломна практика (5 курс, освітньо-кваліфікаційний рівень «спеціаліст», денна форма навчання).....	70
Переддипломна практика (5 курс, освітньо-кваліфікаційний рівень «магістр», денна форма навчання).....	76
<i>Список рекомендованих джерел</i>	83

ПЕРЕДМОВА

Відсутність навчально-методичного доробку блоку практичної підготовки студентів спеціальності екологічного напрямку зумовлює необхідність даної роботи.

Практики є невід'ємною складовою частиною процесу підготовки фахівців-екологів у вищому навчальному закладі. Вони забезпечують формування і поглиблення у студентів необхідного достатнього обсягу знань, умінь і навичок прикладної діяльності відповідно до освітньо-кваліфікаційних рівнів „бакалавр”, «спеціаліст», магістр». Починаючи з *пропедевтичної практики на 2 курсі*, метою якої є ознайомлення студентів із специфікою роботи екологічних структурних підрозділів реальних об'єктів (на прикладі управлінських та виробничих закладів м. Херсона), *навчальної комплексної екологічної практики (2 курс, мета: закріплення теоретичних знань з фундаментальних екологічних дисциплін оволодіння методикою польових комплексних екологічних досліджень, вивчення природно-територіальних комплексів (ПТК), морфологічних одиниць ландшафту, виконання оціночних робіт для забезпечення подальшого оптимального функціонування ПТК певного рівня);*, *пропедевтичної практики на 3 курсі* (мета: вивчення специфіки роботи фахівця-еколога у екологічних структурних підрозділах реальних об'єктів), *навчальної комплексної екологічної практики (3 курс, мета: поглиблення теоретичних знань з дисциплін спеціалізації, що вивчалися на 2-3 курсах, оволодіння первинними навичками професійної діяльності)*, *виробничих екологічних практик на 4-5 курсах* (мета: здобуття (формування) знань, умінь і навичок самостійної практичної екологічної діяльності) відбувається послідовне, цілеспрямоване оволодіння самостійною професійною діяльністю. Завершальним етапом практичної підготовки фахівця з екології є *переддипломна практика*, що акцентує на реалізацію та вдосконалення дослідницьких вмінь та навичок, необхідних для практичного застосування новітніх наукових досягнень у кваліфікованій професійній діяльності.

Така запропонована в посібнику цілісна система практик є логічно послідовною і прийнятною в даних реальних умовах навчального процесу.

Матеріал викладено у відповідності з вимогами вищої школи.

Наведені програмні документи розроблено згідно навчального плану.

У подальшому нами бачиться можливість деталізації змісту окремих практик (зокрема виробничих екологічних) у залежності від специфіки баз практик.

ПРОПЕДЕВТИЧНА ПРАКТИКА

(2 курс, освітньо-кваліфікаційний рівень «бакалавр»,
денна форма навчання)

ВСТУП

Пропедевтична практика студентів 2 курсу денної форми навчання спеціальності 6.070801 Екологія та охорона навколишнього середовища проводиться у III семестрі протягом 1 тижня. Це необхідна частина навчального процесу, яка забезпечує поєднання теоретичних знань студентів з практичною діяльністю екологічних структурних підрозділів реальних об'єктів.

Можливими базами практики є а) органи системи управління природоохоронною діяльністю (Державне управління охорони природного навколишнього середовища в Херсонській області та Державна екологічна інспекція в Херсонській області і т.ін.); б) органи санітарно-епідемічного контролю (ОблСЕС, СЕС м. Херсона і т.ін.); в) підприємства виробничої сфери (екологічні відділи Херсонського машинобудівного заводу, ЗАТ «Укрсклопром» і т.ін.)

Студент-практикант зобов'язаний:

- Одержати до початку практики консультації щодо оформлення документації на настановчій конференції.
- Вивчити і суворо дотримуватися правил охорони праці і техніки безпеки.
- Виконувати всі види робіт, передбачені програмою практики.
- Надати своєчасно звітні документи на перевірку.
- При виникненні поважних причин, що підтверджені документально, звернутися із заявою на ім'я першого проректора з погодженням завідувача кафедри, директора інституту та відділу НВПІ щодо зміни терміну проходження практики.

Обов'язки керівників практики.

Завідувач практики інституту:

- Складає на основі загально університетського плану практики план практики інституту, де передбачаються строки практики, база та студентський контингент і представляє його директору та керівництву університету за 10 днів до початку практики.
- Забезпечує проведення настановчої конференції, де знайомить студентів з порядком проходження практики та технікою безпеки.
- Контролює та здійснює допомогу груповим керівникам.
- Складає загальноінститутський звіт з пропедевтичної практики і представляє його директору і керівництву університету на протязі 10 днів після закінчення практики.

Керівник практики від фахової кафедри:

- Організовує проведення настановчої та підсумкової конференцій.
- Проводить обов'язкові інструктажі з охорони праці і техніки безпеки з оформленням відповідної документації.
- Надає студентам необхідні документи (програму, щоденник, журнал обліку роботи).
- Повідомляє студентам про систему звітності.
- Організовує роботу студентів під час практики. Дотримується календарного графіку проходження практики.
- Підводить підсумки практики та звітує на кафедрі.
- Складає письмовий звіт про проходження пропедевтичної екологічної практики і протягом 3-х днів надає завідувачу практики інституту.

ЦІЛІ І ЗАВДАННЯ ПРАКТИКИ

Мета: ознайомлення студентів із специфікою роботи екологічних структурних підрозділів реальних об'єктів (на прикладі управлінських та виробничих закладів м.Херсона).

Завдання:

- 1) вивчити особливості діяльності екологічних структурних підрозділів;
- 2) ознайомитися:

а) зі статутом, правилами внутрішнього розпорядку, основними напрямками роботи, структурою та функціями:

- управлінських органів природоохоронною діяльністю (Державне управління охорони природного навколишнього середовища в Херсонській області та Державна екологічна інспекція в Херсонській області і т.ін.);

- органів санітарно-епідемічного контролю (ОблСЕС, СЕС м. Херсона і т.ін.);

- підприємств виробничої сфери (екологічні відділи Херсонського машинобудівного заводу, ЗАТ «Укрсклопром» і т.ін.)

б) із матеріально-технічною базою;

в) із сучасними екологічними технологіями, які використовуються.

ЗМІСТ ПРАКТИКИ

Починається пропедевтична практика з настановчої конференції (доведення до відома студентів мети і завдання практики, ознайомлення з програмою, вирішення організаційних питань). Інструктаж з охорони праці і техніки безпеки з оформленням відповідної документації.

Ознайомлення зі специфікою роботи органів системи управління природоохоронною діяльністю (Державне управління охорони природного навколишнього середовища в Херсонській області та Державна екологічна інспекція в Херсонській області і т.ін.). Вивчення особливостей роботи екологічного підрозділу підприємств виробничої сфери (екологічні відділи Херсонського машинобудівного заводу, ЗАТ «Укрсклопром» і т.ін.) та органів санітарно-епідемічного контролю (ОблСЕС, СЕС м. Херсона і т.ін.)

Завершальний етап - звітування за результатами практики.

Основні питання, які повинні засвоїти студенти:

1. Система роботи екологічних закладів.
2. Особливості функціонування та специфіка роботи екологічних структурних підрозділів органів системи управління.

3. Особливості функціонування специфіка роботи екологічних структурних підрозділів виробничих підприємств.
4. Особливості функціонування специфіка роботи екологічних структурних підрозділів органів санітарно-епідемічного контролю.

Індивідуальні завдання

Зміст індивідуальних завдань коригується науковим керівником студента у залежності від теми дослідження. Наприклад, збір та аналіз даних по викидам від стаціонарних джерел забруднення у м. Херсоні за 2007 рік; рівень екологічності продукції, що випускається підприємствами харчової промисловості м. Херсона тощо.

Матеріали, отримані студентом під час виконання індивідуального завдання, можуть в подальшому бути використані для виконання курсової роботи, для підготовки доповіді, статті або для інших цілей по узгодженню з кафедрою та базою практики (власника інформації).

Навчальні посібники

1. Андрейцев В.І. Екологічне право. – К.: Вентурі, 1996. – 207с.
2. Геоэкология: Научно-методическая книга по экологии / В.А.Боков, А.В.Ена, В.Г.Ена и др. – Симферополь: Таврия, 1996. – 384с.
3. Методи геоэкологічних досліджень: Навчальний посібник / За ред. М.Д. Гродзинського, П.Г. Шищенка. – К.: ВЦ „Київ.ун-т”, 1999. – 243с.
4. Пащенко В.М. Основні поняття і проблеми еколого-географічних досліджень // Географічний журнал. – 1994. №4. – С. 8-16.
5. Реймерс Н.Ф. Природопользование: Словарь-справочник. – М.: Мысль, 1990. – 631с.
6. Топчиев А.Г. Геоэкология. Географические основы природопользования. – Одесса: Астропринт, 1996. – 392с.

Методичні рекомендації

Пропедевтична екологічна практика проводиться впродовж 1 тижня.

У перший день – настановча конференція. Ознайомлення студентів з основними напрямками їх роботи. Складання плану роботи на період практики.

Другий день – ознайомлення зі специфікою роботи органів системи управління природоохоронною діяльністю (Державне управління охорони природного навколишнього середовища в Херсонській області та Державна екологічна інспекція в Херсонській області і т.ін.);

Третій день – вивчення особливостей роботи екологічного підрозділу підприємства виробничої сфери (екологічні відділи Херсонського машинобудівного заводу, ЗАТ «Укрсклопром» і т.ін.)

Четвертий і п'ятий дні - органи санітарно-епідемічного контролю (ОблСЕС, СЕС м. Херсона і т.ін.)

Шостий день – звітування за результатами пропедевтичної практики.

ФОРМИ І МЕТОДИ КОНТРОЛЮ

Поточний контроль здійснює керівник від фахової кафедри. Щоденний облік відвідування бази практикантами здійснює староста групи. Підсумковий контроль за виконанням програми практики здійснює керівник від фахової кафедри, який перевіряє звітну документацію.

ВИМОГИ ДО ЗВІТУ

Після закінчення виробничої екологічної практики студенти повинні здати:

1. Щоденник практики.

ЩОДЕННИК ПРОПЕДЕВТИЧНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ

(П.І.Б. студента-практиканта)

Дата	Вид роботи	Відмітка про виконання	Примітка

2. Результати виконання індивідуального завдання.
3. Звіт про проведену роботу.

У звіті повинна бути коротко і конкретно описана робота, особисто виконана студентом. У звітах не повинно бути дослівного переписування матеріалів баз практики (історії бази, технічних описів тощо), а також цитування літературних джерел.

Звіт перевіряється і затверджується керівником практики навчального закладу.

ПІДВЕДЕННЯ ПІДСУМКІВ ПРАКТИКИ

Підсумки підводяться у останній день практики на підставі представленої звітної документації та заносяться до журналу обліку успішності.

Студент, який не виконав програму практики, направляється на практику вдруге в період канікул або відраховується з університету.

НАВЧАЛЬНА КОМПЛЕКСНА ЕКОЛОГІЧНА ПРАКТИКА

**(2 курс, освітньо-кваліфікаційний рівень «бакалавр»,
денна форма навчання)**

ВСТУП

Навчальна комплексна екологічна практика студентів 2 курсу денної форми навчання спеціальності 6.070801 Екологія та охорона навколишнього середовища проводиться у III-IV семестрах протягом 1 тижня. Вона є невід'ємною складовою частиною процесу підготовки фахівців у вищому навчальному закладі. Практика передбачає безперервність та послідовність її проведення, формування у студентів необхідного достатнього обсягу практичних знань і вмінь відповідно до освітньо-кваліфікаційного рівня „Бакалавр”.

Можливі бази практики:

- Херсонський ботанічний сад при ХДУ;
- околиці м.Херсона, а саме: долина р.Дніпро (заплава), долина р.Віршовчина (правий схил) та антропогенно змінених комплексів (сільськогосподарських польових і пасовищних).

Студент-практикант зобов'язаний:

- Прибути своєчасно на практику.
- Одержати консультації щодо оформлення документації на настановчій конференції.
- Дотримуватися під час польової практики розпоряджень керівників практики. У випадку їх невиконання студент може бути відсторонений від проходження практики.
- Виконувати всі види робіт, передбачені програмою практики.
- Працювати не менше 6 годин на день.
- Вивчити і суворо дотримуватися правил охорони праці, техніки безпеки.
- Надати своєчасно звітні документи на перевірку і скласти залік з практики.
- При виникненні поважних причин, що підтверджені документально, звернутися із заявою на ім'я першого проректора з погодженням завідувача кафедри, директора інституту та відділу НВПІ щодо зміни терміну проходження практики.

Обов'язки керівників практики.

Завідувач практики інституту:

- Складає на основі загальноуніверситетського плану практики план практики інституту, де передбачаються строки практики, база та студентський контингент і представляє його директору та керівництву університету за 10 днів до початку практики.
- Забезпечує проведення настановчої конференції.
- Контролює та здійснює допомогу керівникам від фахової кафедри.

- Забезпечує проведення підсумкової конференції, складає загальноінститутський звіт з практики і представляє його директору і керівництву університету на протязі 10 днів після закінчення практики.

Керівник практики від фахової кафедри:

- Організовує проведення настановчої конференції, де знайомить студентів із порядком проходження практики. Проводить обов'язкові інструктажі з охорони праці і техніки безпеки з оформленням відповідної документації.
- Надає студентам необхідні документи (програму, щоденник, бланки опису фацій тощо).
- Повідомляє студентам про систему звітності.
- Організовує роботу студентів як у польових, так і камеральних умовах. Дотримується календарного графіку проходження практики.
- Надає консультації студентам щодо методичних прийомів виконання робіт.
- Контролює виконання студентами видів робіт, передбачених програмою практики, дотримання практикантами дисципліни, веде облік і оцінює роботу кожного студента.
- Приймає залік з практики.
- Підводить підсумки практики та звітує про них на кафедрі.
- Складає письмовий звіт про проходження навчальної комплексної екологічної практики і протягом 3-х днів надає завідувачу практики інституту.

ЦІЛІ І ЗАВДАННЯ ПРАКТИКИ

Мета: закріплення теоретичних знань з фундаментальних екологічних дисциплін (зокрема, основ загальної та неоекології, ландшафтної екології), оволодіння методикою польових комплексних екологічних досліджень, вивчення природно-територіальних комплексів (ПТК), морфологічних одиниць ландшафту, виконання оціночних робіт для забезпечення подальшого оптимального функціонування ПТК певного рівня.

Завдання:

- 1) оволодіння методом еколого-ландшафтного профілювання, визначення

меж ПТК різних рангів;

- 2) аналіз взаємозв'язків між окремими природними компонентами у межах ПТК;
- 3) виявлення тенденцій розвитку ПТК та впливу на них господарської діяльності людини;
- 4) оцінка ПТК з метою їх оптимального використання.

Під час практики студенти набувають *уміння* та *навички* комплексного опису конкретних ПТК та визначення на місцевості їх меж, аналізу взаємозв'язків між компонентами природи, природою і господарською діяльністю людини. Вивчення морфологічної структури ландшафту ведеться на рівні елементарних одиниць – фацій. Результати їх дослідження заносяться до спеціальних бланків опису (робота індивідуальна).

ЗМІСТ ПРАКТИКИ

1. Підготовчий етап.

- Настановча конференція (мета і завдання практики, ознайомлення з програмою, вирішення організаційних питань). Інструктаж з охорони праці і техніки безпеки з оформленням відповідної документації.

2. Польовий етап.

- Рекогносцировка (попереднє обстеження) місцевості. Вибір ключових ділянок на основних типах місцевостей.
- Дослідження морфологічної структури (на рівні фацій) плакорного степового типу місцевості (на базу Херсонського ботанічного саду при ХДУ). Обробка даних із занесенням їх до бланків опису.
- Дослідження морфологічної структури долинно-річкового типу місцевості (на прикладі долин річок Дніпра та Віршовчиної). Обробка даних із занесенням їх до бланків опису.
- Дослідження морфоструктури яружно-балкового типу місцевості (околиці міста Херсона). Обробка даних із занесенням їх до бланків опису.

- Дослідження антропогенно змінених комплексів (сільськогосподарських польових і пасовищних) у межах околиць м. Херсона, аналіз і оцінка порушень природних компонентів.

3. Камеральна робота.

- Оформлення документації, написання звіту та залік.
- Заключна конференція.

Студенти повинні закріпити теоретичні знання з питань:

1. Поняття «екосфера» та «ландшафтна сфера», їх співвідношення.
2. Закономірності диференціації ландшафтної сфери.
3. Ієрархія ПТК та морфологічна структура ландшафту.
4. Природна геосистема як сукупність взаємозв'язаних компонентів.
5. Антропогенні ландшафти, їх типи.
6. Природно-господарські системи, їх типи.
7. Екологічна оцінка ландшафту.
8. Ландшафтно-екологічне профілювання та картографування.

Індивідуальні завдання

Специфіка навчальної комплексної екологічної практики зумовлює індивідуальність завдань з дослідження морфологічної структури місцевостей (на рівні фацій) безпосередньо в польових умовах, яке завершується занесенням результатів до спеціальних банків опису.

Навчальні посібники

1. Білявський Г.О., Падун М.М., Фурдуй Р.С. Основи загальної екології. - К.: Либідь, 1995. – 368 с.
2. Геоэкология: Научно-методическая книга по экологии / В.А.Боков, А.В.Ена, В.Г.Ена и др. – Симферополь: Таврия, 1996. – 384с.
3. Гродзинський М.Д. Основи ландшафтної екології. – К.: Либідь, 1993. – 224с.

4. Гродзинский М.Д., Шищенко П.Г. Ландшафтно-экологический анализ в мелиоративном природопользовании. – К.: Либідь, 1993. – 225с.
5. Заруцкая И.П., Красильникова Н.В. Проектирование и составление карт. Карты природы. – М.: Изд-во МГУ, 1989. – С. 277-288.
6. Исаченко А.Г. Методы прикладных ландшафтных исследований. – Л.: Наука, 1980. – 222 с.
7. Комплексная полевая практика по физической географии / Под ред. К.В. Пашканга. – М.: Высшая школа, 1986. – С. 84-88.
8. Методи геоєкологічних досліджень: Навчальний посібник / За ред. М.Д. Гродзинського, П.Г. Шищенка. – К.: ВЦ „Київ.ун-т”, 1999. – 243с.
9. Мильков Ф.Н. Ландшафтная география и вопросы практики. – М., 1966. – 183с.
10. Мильков Ф.Н. Принцип контрастности в ландшафтной географии // Вестник МГУ. Сер. геогр. – 1977. - №6. – С. 93-100.
11. Общая экология. Взаимодействие природы и общества: Учеб. пособ. для вузов. – СПб.: Химия, 1998.
12. Основы геоэкологии / Под ред. В.Г. Морачевского. – СПб.: Изд-во СПб. ун-та, 1994. – 352с.
13. Пащенко В.М. Основні поняття і проблеми еколого-географічних досліджень // Географічний журнал. – 1994. №4. – С. 8-16.
14. Реймерс Н.Ф. Природопользование: Словарь-справочник. – М.: Мысль, 1990. – 631с.
15. Сергеев Г.А., Янутш Д.А. Статистические методы исследования природных объектов. – Л.: Гидрометеиздат, 1973. – 300с.
16. Топчиев А.Г. Геоэкология. Географические основы природопользования. – Одесса: Астропринт, 1996. – 392с.
17. Чорний С.Г. Конспект лекцій з загальної геоєкології. – Херсон, 2001. – 136с.

Методичні рекомендації

Навчальна комплексна екологічна практика проводиться впродовж 1 тижня.

Починається з настановчої конференції, на якій ставиться мета та завдання, студенти знайомляться з програмою практики, основними напрямками робіт та календарним планом їх виконання. Отримують необхідну документацію. Проводиться обов'язковий інструктаж з охорони праці і техніки безпеки з оформленням відповідної документації. Вирішуються організаційні питання.

Далі – безпосередньо польовий етап практики, а саме дослідження у польових умовах морфологічної структури (на рівні фацій) комплексів на ключових ділянках основних типів місцевостей:

плакорного степового типу місцевості на базі Херсонського ботанічного саду при ХДУ;

долинно-річкового типу місцевості (на прикладі долин річок Дніпра та Вільовчиної);

яружно-балкового типу місцевості (околиці міста Херсона);

антропогенно змінених комплексів (сільськогосподарських польових і пасовищних) у межах околиць м. Херсона.

Закінчується практика камеральною роботою та заліковим заходом.

ФОРМИ І МЕТОДИ КОНТРОЛЮ

За діяльністю студентів керівником від фахової кафедри здійснюється поточний та підсумковий контроль.

Щоденний облік відвідування здійснює староста групи.

ВИМОГИ ДО ЗВІТУ

Після закінчення навчальної комплексної екологічної практики кожний студент повинен здати:

Щоденник практики з індивідуально опрацьованими бланками опису фацій.

ЩОДЕННИК НАВЧАЛЬНОЇ КОМПЛЕКСНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ

(П.І.Б. студента-практиканта)

Дата	Вид роботи	Відмітка про виконання	Примітка

Бланк опису фації

Херсонський державний університет

Інститут природознавства

Кафедра екології та географії

Фація № _____ Дата _____ Автор _____

Генетична назва фації _____

_____

_____

_____

Роль фації в (під)урочищі _____

Адреса _____

Рельєф (положення у мезорельєфі, експозиція, крутизна схилу, глибина розчленування) _____

_____

_____

Корінна порода (літологія, мех. склад, генезис) _____

_____

Ґрунтоутворююча порода (генезис, мех. склад, літологія) _____

_____

Щебнистість (кам'янистість) поверхнева (%) _____

Ґрунт (тип, потужність, мех. склад, скелетність) _____

_____

Зволоження (джерело, ступінь, режим) _____

_____

Глибина залягання ґрунтових вод _____

Сучасні природно-географічні процеси _____

Рекомендації _____

Рослинна асоціація (по едифікатору і домінанту) _____

Сільськогосподарське угіддя _____

Тип лісорослинних умов _____

Формула деревостою _____

Тип лісу _____

Деревостій: світлова повнота _____ бали

№	Назва породи	Ярус	Бали (від 10)	Сер.Н (м)	Сер.Д (см)	Вік	Клас бонітету

Особливості росту деревостою _____

Підріст: зімкнутість _____ бали

Чагарники, підлісок: зімкнутість _____ бали

Трав'яний покрив: проєктивне покриття _____%

Загальний характер _____

Середня висота травостою _____ см

Загальна задернованість _____%

Мікрокомплексність _____

Мозаїчність _____

Опис ґрунтового розрізу

Індекс горизонту	Глибина (см)	Опис горизонту (колір, зволоженість, мех. склад, структура, щільність, новоутворення, включення, характер переходу до наступного горизонту та форма нижньої межі)

Глибина взяття зразків (см) _____

Підпис _____ Дата _____ Перевірив _____

Звіт про проведену роботу.

У звіті повинна бути коротко і конкретно описана робота, особисто виконана студентом.

Звіт перевіряється і затверджується керівником практики навчального закладу.

ПІДВЕДЕННЯ ПІДСУМКІВ ПРАКТИКИ

Підсумки підводяться за результатами звітної документації та в процесі складання студентом заліку.

Результати складання заліку заносяться в екзаменаційну відомість, проставляються у заліковій книжці і в журналі обліку успішності.

Студент, який не виконав програму практики і отримав незадовільну оцінку на базі практики або незадовільну оцінку при складанні заліку, направляється на практику вдруге в період канікул або відраховується з університету.

ПРОПЕДНВТИЧНА ПРАКТИКА

**(3 курс, освітньо-кваліфікаційний рівень «бакалавр»
денна форма навчання)**

ВСТУП

Пропедевтична практика студентів 3 курсу денної форми навчання спеціальності 6.070800 Екологія та охорона навколишнього середовища проводиться у V семестрі протягом 1 тижня. Вона забезпечує поєднання теоретичних знань студентів з практичною діяльністю фахівця-еколога у екологічних підрозділах конкретних об'єктів (управлінських, виробничих).

Можливі бази практики:

а) органи системи управління природоохоронною діяльністю (Державне управління охорони природного навколишнього середовища в Херсонській області та Державна екологічна інспекція в Херсонській області і т.ін.);

б) органи санітарно-епідемічного контролю (ОблСЕС, СЕС м. Херсона і т.ін.);

в) підприємства виробничої сфери (екологічні відділи Херсонського машинобудівного заводу, ЗАТ «Укрсклопром» і т.ін.)

Студент-практикант зобов'язаний:

- Одержати до початку практики консультації щодо оформлення документації на настановчій конференції.
- Вивчити і суворо дотримуватися правил охорони праці і техніки безпеки.
- Виконувати всі види робіт, передбачені програмою практики.
- Надати своєчасно звітні документи на перевірку.
- При виникненні поважних причин, що підтверджені документально, звернутися із заявою на ім'я першого проректора з погодженням завідувача кафедри, директора інституту та відділу НВПІ щодо зміни терміну проходження практики.

Обов'язки керівників практики.

Завідувач практики інституту:

- Складає на основі загально університетського плану практики план практики інституту, де передбачаються строки практики, база та студентський контингент і представляє його директору та керівництву університету за 10 днів до початку практики.
- Забезпечує проведення настановчої конференції, де знайомить студентів з порядком проходження практики та технікою безпеки.
- Контролює та здійснює допомогу груповим керівникам.
- Складає загальноінститутський звіт з пропедевтичної практики і представляє його директору і керівництву університету на протязі 10 днів після закінчення практики.

Керівник практики від фахової кафедри:

- Організовує проведення настановчої та підсумкової конференцій.
- Проводить обов'язкові інструктажі з охорони праці і техніки безпеки з оформленням відповідної документації.
- Надає студентам необхідні документи (програму, щоденник, журнал обліку роботи).
- Повідомляє студентам про систему звітності.
- Організовує роботу студентів під час практики. Дотримується календарного графіку проходження практики.
- Підводить підсумки практики та звітує на кафедрі.
- Складає письмовий звіт про проходження пропедевтичної екологічної практики і протягом 3-х днів надає завідувачу практики інституту.

ЦІЛІ І ЗАВДАННЯ ПРАКТИКИ

Мета: вивчення специфіки роботи фахівця-еколога у екологічних структурних підрозділах реальних об'єктів (на прикладі управлінських та виробничих закладів м.Херсона).

Завдання:

ознайомлення з реальними умовами праці фахівця-еколога, з основними напрямками його роботи;
з передовим досвідом та традиціями фахівців;
з виробничою документацією та правилами її оформлення;
із фаховою літературою на базі практики;
формування уявлення про особливості здійснення конкретних видів екологічних робіт у межах баз практики.

ЗМІСТ ПРАКТИКИ

Спостереження за роботою фахівців в межах баз практики (програми, плани, основні напрямки роботи, об'єкт і предмет роботи, виробнича документація та правила її оформлення, сучасні екотехнології, що використовуються тощо).

Спостереження за роботою фахівців за межами баз практики.

При цьому необхідне суворе виконання студентами прийнятих на базі практики правил охорони праці і протипожежної безпеки з обов'язковим проходженням ними інструктажів (вступним і на кожному конкретному місці праці).

Індивідуальні завдання

Зміст індивідуальних завдань коригується науковим керівником студента у залежності від теми дослідження. Наприклад, збір та аналіз даних по викидам від стаціонарних джерел забруднення у м. Херсоні за останні 3 роки; рівень екологічності продукції, що випускається підприємствами харчової промисловості м. Херсона тощо.

Матеріали, отримані студентом під час виконання індивідуального завдання, можуть в подальшому бути використані для виконання курсової роботи, для підготовки доповіді, статті або для інших цілей по узгодженню з кафедрою та базою практики (власником інформації).

Навчальні посібники

1. Андрейцев В.І. Екологічне право. – К.: Вентурі, 1996. – 207с.
2. Закон України „Об охране окружающей природной среды” (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.10.96). – К.: PRAETOR, 1996. – 30с.
3. Закон України «Про екологічний аудит» від 24.06.2004р.
4. Закон України «Про екологічну експертизу» від 09.02.1995р.
5. Геоэкология: Научно-методическая книга по экологии / В.А.Боков, А.В.Ена, В.Г.Ена и др. – Симферополь: Таврия, 1996. – 384с.
6. Методи геоекологічних досліджень: Навчальний посібник / За ред. М.Д. Гродзинського, П.Г. Шищенка. – К.: ВЦ „Київ.ун-т”, 1999. – 243с.
7. Методические указания по осуществлению экологической экспертизы территорий. – Донецк-Киев, 1995. – 15с.

8. ОВОС при проектировании и строительстве предприятий, зданий и сооружений. Основные положения проектирования. ДБН А.2.2-1-95. Госуд. стрит. нормы Украины. – К., 1995. – 15с.

9. Пащенко В.М. Основні поняття і проблеми еколого-географічних досліджень // Географічний журнал. – 1994. №4. – С. 8-16.

10. Реймерс Н.Ф. Методология научной (эколого-социальной-экономической) экспертизы проектов и хозяйственных начинаний (общие принципы). -М.: Экологический союз, 1990. - 86с.

11. Реймерс Н.Ф. Природопользование: Словарь-справочник. – М.: Мысль, 1990. – 631с.

12. Шевчук В.Я., Саталкін Ю.М., Навроцький В.М. та ін. Екологічний аудит. – К.: Вища школа, 2000. – 344 с.

Методичні рекомендації

Пропедевтична екологічна практика проводиться впродовж 1 тижня.

У перший день – настановча конференція. Ознайомлення студентів з основними напрямками їх роботи. Складання плану роботи на період практики. У подальшому – вивчення специфіки фахівця-еколога в конкретному екологічному підрозділі (управлінському, виробничому та ін.). Закінчується практика звітуванням.

Основні питання, які повинні засвоїти студенти:

Система роботи екологічних закладів.

Особливості роботи фахівця-еколога.

Методичні аспекти реалізації основних видів екологічних робіт.

ФОРМИ І МЕТОДИ КОНТРОЛЮ

Поточний контроль здійснює керівник від фахової кафедри. Щоденний облік

відвідування бази практикантами здійснює староста групи. Підсумковий контроль за виконанням програми практики здійснює керівник від фахової кафедри, який перевіряє звітну документацію.

ВИМОГИ ДО ЗВІТУ

Після закінчення виробничої екологічної практики студенти повинні здати:

Щоденник практики.

ЩОДЕННИК ПРОПЕДЕВТИЧНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ

(П.І.Б. студента-практиканта)

Дата	Вид роботи	Відмітка про виконання	Примітка

Результати виконання індивідуального завдання.

Звіт про проведену роботу.

У звіті повинна бути коротко і конкретно описана робота, особисто виконана студентом. У звітах не повинно бути дослівного переписування матеріалів баз практики (історії бази, технічних описів тощо), а також цитування літературних джерел.

Звіт перевіряється і затверджується керівником практики навчального закладу.

ПІДВЕДЕННЯ ПІДСУМКІВ ПРАКТИКИ

Підсумки підводяться у останній день практики на підставі представленої звітної документації та заносяться до журналу обліку успішності.

Студент, який не виконав програму практики, направляється на практику вдруге в період канікул або відраховується з університету.

НАВЧАЛЬНА КОМПЛЕКСНА ЕКОЛОГІЧНА ПРАКТИКА

(3 курс, освітньо-кваліфікаційний рівень «бакалавр», денна форма навчання)

ВСТУП

Навчальна комплексна екологічна практика студентів 3 курсу денної форми навчання спеціальності 6.070800 Екологія та охорона навколишнього середовища проводиться у V-VI семестрах протягом 2 тижнів. Вона є невід'ємною складовою частиною процесу підготовки фахівців у вищому навчальному закладі. Практика передбачає безперервність та послідовність її проведення, формування у студентів необхідного достатнього обсягу практичних знань і вмінь відповідно до освітньо-кваліфікаційного рівня „Бакалавр”.

Можливі бази практики:

а) органи системи управління природоохоронною діяльністю (Державне управління охорони природного навколишнього середовища в Херсонській області та Державна екологічна інспекція в Херсонській області і т.ін.);

б) органи санітарно-епідемічного контролю (ОблСЕС, СЕС м. Херсона і т.ін.);

в) підприємства виробничої сфери (екологічні відділи Херсонського машинобудівного заводу, ЗАТ «Укрсклопром» і т.ін.)

Студент-практикант зобов'язаний:

- Прибути своєчасно на практику.
  - Одержати консультації щодо оформлення документації на настановчій конференції.
  - Дотримуватися під час польової практики розпоряджень керівників практики.
- У випадку їх невиконання студент може бути відсторонений від проходження практики.

- Виконувати всі види робіт, передбачені програмою практики.
- Працювати не менше 6 годин на день.
- Вивчити і суворо дотримуватися правил охорони праці, техніки безпеки.
- Надати своєчасно звітні документи на перевірку і скласти залік з практики.
- При виникненні поважних причин, що підтверджені документально, звернутися із заявою на ім'я першого проректора з погодженням завідувача кафедри, директора інституту та відділу НВПІ щодо зміни терміну проходження практики.

Обов'язки керівників практики.

Завідувач практики інституту:

- Складає на основі загальноуніверситетського плану практики план практики інституту, де передбачаються строки практики, база та студентський контингент і представляє його директору та керівництву університету за 10 днів до початку практики.
- Забезпечує проведення настановчої конференції.
- Контролює та здійснює допомогу керівникам від фахової кафедри.
- Забезпечує проведення підсумкової конференції, складає загальноінститутський звіт з практики і представляє його директору і керівництву університету на протязі 10 днів після закінчення практики.

Керівник практики від фахової кафедри:

- Організовує проведення настановчої та підсумкової конференцій.
- Проводить обов'язкові інструктажі з охорони праці і техніки безпеки з оформленням відповідної документації.
- Надає студентам необхідні документи (програму, щоденник, журнал обліку роботи).
- Повідомляє студентам про систему звітності.
- Організовує роботу студентів під час практики. Дотримується календарного графіку проходження практики.
- Приймає залік з практики.

- Підводить підсумки практики та звітує на кафедрі.
- Складає письмовий звіт про проходження пропедевтичної екологічної практики і протягом 3-х днів надає завідувачу практики інституту.

ЦІЛІ І ЗАВДАННЯ ПРАКТИКИ

Мета: поглиблення теоретичних знань з дисциплін спеціалізації, що вивчалися на 2-3 курсах (зокрема, екологічного менеджменту, екологічного аудиту і т.ін.), оволодіння первинними навичками професійної діяльності.

Завдання:

- 1) оволодіння знаннями, уміннями та навичками оптимального добору та застосування здобутих в навчальному закладі теоретичних знань в прикладній екологічній діяльності;
- 2) набуття навичок оформлення екологічної документації (виробничої, управлінської та ін.).

ЗМІСТ ПРАКТИКИ

Протягом 2 тижнів студент-практикант приймає участь у роботі фахівців-екологів в межах баз практики. Займається вивченням затверджених (а, при необхідності, приймає участь у створенні) екологічних програм і планів. Засвоює основні напрямки роботи. Вивчає нормативно-методичну документацію, якою керуються фахівці відділу. Звертає увагу на нормативно-контрольну екологічну документацію, правила її оформлення тощо.

При цьому необхідне суворе виконання студентами прийнятих на базі практики правил охорони праці і протипожежної безпеки з обов'язковим проходженням ними інструктажів (вступним і на кожному конкретному місці праці).

Студенти повинні закріпити теоретичні знання з питань:

1. Сутність екологічного методу дослідження.
2. Екологічні програми, плани: структура, зміст.

3. Основні види практичної діяльності фахівця-еколога: нормативно-законодавча база, загальні теоретичні основи і принципи здійснення.
4. Нормативно-технічна документація.

Індивідуальні завдання

Зміст індивідуальних завдань коригується науковим керівником студента у залежності від теми дослідження. Наприклад, збір та аналіз даних по викидам від пересувних джерел забруднення у м. Херсоні за останні 3 роки; коливання рівня ґрунтових вод за останнє десятиріччя у межах Херсонської області; визначення класу небезпечності промислових об'єктів м. Херсона тощо.

Матеріали, отримані студентом під час виконання індивідуального завдання, можуть в подальшому бути використані для виконання курсової роботи, для підготовки доповіді, статті або для інших цілей по узгодженню з кафедрою та базою практики (власником інформації).

Навчальні посібники

1. Андрейцев В.І. Екологічне право. – К.: Вентурі, 1996. – 207с.
2. Закон України „Об охране окружающей природной среды” (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.10.96). – К.: PRAETOR, 1996. – 30с.
3. Закон України «Про екологічний аудит» від 24.06.2004р.
4. Закон України «Про екологічну експертизу» від 09.02.1995р.
5. Геоэкология: Научно-методическая книга по экологии / В.А.Боков, А.В.Ена, В.Г.Ена и др. – Симферополь: Таврия, 1996. – 384с.
6. Методи геоекологічних досліджень: Навчальний посібник / За ред. М.Д. Гродзинського, П.Г. Шищенка. – К.: ВЦ „Київ.ун-т”, 1999. – 243с.
7. Методические указания по осуществлению экологической экспертизы территорий. – Донецк-Киев, 1995. – 15с.

8. ОВОС при проектировании и строительстве предприятий, зданий и сооружений. Основные положения проектирования. ДБН А.2.2-1-95. Госуд. строит. нормы Украины. – К., 1995. – 15с.

9. Пащенко В.М. Основні поняття і проблеми еколого-географічних досліджень // Географічний журнал. – 1994. №4. – С. 8-16.

10. Реймерс Н.Ф. Методология научной (эколого-социальной-экономической) экспертизы проектов и хозяйственных начинаний (общие принципы). -М.: Экологический союз, 1990. - 86с.

11. Реймерс Н.Ф. Природопользование: Словарь-справочник. – М.: Мысль, 1990. – 631с.

12. Шевчук В.Я., Саталкін Ю.М., Навроцький В.М. та ін. Екологічний аудит. – К.: Вища школа, 2000. – 344 с.

Методичні рекомендації

Навчальна комплексна екологічна практика проводиться впродовж 2 тижнів.

Починається з настановчої конференції, на якій ставиться мета та завдання, студенти знайомляться з програмою практики, основними напрямками робіт та календарним планом їх виконання. Отримують необхідну документацію. Проводиться обов'язковий інструктаж з охорони праці і техніки безпеки з оформленням відповідної документації. Вирішуються організаційні питання.

Далі – участь у роботі фахівців-екологів у межах баз практики з метою оволодіння первинними навичками професійної діяльності.

Закінчується практика підготовкою звітної документації та заліковим заходом.

ФОРМИ І МЕТОДИ КОНТРОЛЮ

За діяльністю студентів керівником від фахової кафедри здійснюється поточний та підсумковий контроль.

Щоденний облік відвідування здійснює староста групи.

ВИМОГИ ДО ЗВІТУ

Після закінчення навчальної комплексної екологічної практики кожний студент повинен здати:

1. Щоденник практики.

ЩОДЕННИК НАВЧАЛЬНОЇ КОМПЛЕКСНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ

(П.І.Б. студента-практиканта)

Дата	Вид роботи	Відмітка про виконання	Примітка

2. Звіт про проведену роботу.

У звіті повинна бути коротко і конкретно описана робота, особисто виконана студентом.

Звіт перевіряється і затверджується керівником практики навчального закладу.

ПІДВЕДЕННЯ ПІДСУМКІВ ПРАКТИКИ

Підсумки підводяться за результатами звітної документації та в процесі складання студентом заліку.

Результати складання заліку заносяться в екзаменаційну відомість, проставляються у заліковій книжці і в журналі обліку успішності.

Студент, який не виконав програму практики і отримав незадовільну оцінку на базі практики або незадовільну оцінку при складанні заліку, направляється на практику вдруге в період канікул або відраховується з університету.

ВИРОБНИЧА ЕКОЛОГІЧНА ПРАКТИКА

(4 курс, освітньо-кваліфікаційний рівень «бакалавр», денна форма навчання)

ВСТУП

Виробнича екологічна практика студентів 4 курсу денної форми навчання спеціальності 6.070800 Екологія та охорона навколишнього середовища проводиться у VII семестрі протягом 8 тижнів. Вона є невід'ємною складовою частиною процесу підготовки фахівців-екологів.

Можливими базами практики є оснащені відповідним чином екологічні структурні підрозділи таких закладів, як Державне управління охорони природного навколишнього середовища в Херсонській області; Державна екологічна інспекція в Херсонській області; ДП «Херсонгеоінформ»; Управління екології виконавчого комітету Херсонської міської ради; Управління з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи облдержадміністрації; Херсонський машинобудівний завод; ВАТ «Херсонська ТЕЦ»; ЗАТ «Укрсклопром» та ін.

Студент-практикант зобов'язаний:

- Одержати до початку практики консультації щодо оформлення документації на настановчій конференції.
- Прибути своєчасно на базу практики.
- Дотримуватися під час виробничої практики правил внутрішнього розпорядку закладу, розпоряджень адміністрації і керівників практики. У випадку їх невиконання студент може бути відсторонений від проходження практики.
- Виконувати всі види робіт, передбачені програмою виробничої екологічної практики.
- Працювати не менше 6 годин на день.
- Вивчити і суворо дотримуватися правил охорони праці, техніки безпеки і виробничої санітарії.

- Надати своєчасно звітні документи на перевірку і скласти диференційований залік з практики.
- При виникненні поважних причин, що підтверджені документально, звернутися із заявою на ім'я першого проректора з погодженням завідувача кафедри, директора інституту та відділу НВПІ щодо зміни терміну проходження практики.

Обов'язки керівників практики.

Завідувач практики інституту:

- Складає на основі загально університетського плану практики план практики інституту, де передбачаються строки практики, база та студентський контингент і представляє його директору та керівництву університету за 10 днів до початку практики.
- Організовує зв'язок із базою практики, контролює оформлення документів з оплати керівників від бази практики.
- Забезпечує проведення настановчої конференції, де знайомить студентів з порядком проходження практики та технікою безпеки.
- Контролює та здійснює допомогу груповим керівникам.
- Забезпечує проведення підсумкової конференції, складає загальноінститутський звіт з виробничої практики і представляє його директору і керівництву університету на протязі 10 днів після закінчення практики.

Керівник практики від фахової кафедри:

- Контролює готовність бази практики, надає свої пропозиції завідувачу практики інституту за тиждень до початку виробничої практики.
- Організовує проведення настановчої та підсумкової конференцій на базі виробничої практики.
- Надає студентам необхідні документи (програму, щоденник, журнал обліку роботи, відомості диференційованої оцінки, індивідуальні завдання).
- Повідомляє студентам про систему звітності.
- Організовує роботу студентів на базі практики.

- Надає консультації студентам щодо методичних прийомів виконання робіт екологічного напрямку, у т.ч. індивідуальних завдань.
- Контролює виконання студентами правил внутрішнього трудового розпорядку, організовує ведення обліку відвідування студентами бази практики.
- Підводить підсумки практики, оцінює роботу кожного студента та звітує на кафедрі про підсумки проведення практики.
- Приймає заліки з практики у складі комісії.
- Складає письмовий звіт про проходження виробничої екологічної практики і протягом 3-х днів надає завідувачу практики інституту.

Керівник від бази практики:

- Забезпечує відповідні умови для проведення виробничої практики, проводить роботу з керівниками відділів та спеціалістами з питань практики, що відбудеться.
- Надає студентам у відповідності до програми місця практики, що забезпечують найбільшу ефективність її проходження.
- Знайомить студентів із базою практики.
- Дотримується календарного графіку проходження практики.
- Надає студентам-практикантам можливість користуватися документацією, що є у наявності на базі практики, допомагає їм у підборі матеріалу для курсових і дипломних робіт.
- Проводить обов'язкові інструктажі з охорони праці і техніки безпеки з оформленням відповідної документації.
- Контролює дотримання практикантами виробничої дисципліни, веде облік і оцінює роботу кожного студента.
- Після закінчення практики складає на кожного студента письмову виробничу характеристику, що містить дані про виконання програми практики і індивідуальних завдань, про відношення студента до роботи, на запрошення кафедри бере участь у підсумковій конференції.
- Приймає участь у підсумковій конференції на базі виробничої практики.

ЦІЛІ І ЗАВДАННЯ ПРАКТИКИ

Мета: здобуття студентами знань, умінь та навичок самостійної практичної екологічної діяльності.

Завдання зводяться до засвоєння:

теоретико-методичних засад форм і видів природоохоронної діяльності;
структури і функцій органів управління екології та природних ресурсів;
законодавчо-нормативної бази управління природокористування і охорони навколишнього середовища;
сучасних методів контролю та регулювання стану навколишнього середовища.

ЗМІСТ ПРАКТИКИ

1. Вивчення нормативно-методичної документації, якою керуються фахівці відділів при виконанні роботи.

2. Робота практичного еколога (у залежності від специфіки роботи відділу):

- відділ державного аналітичного контролю: ознайомлення з методикою відбору і аналізу проб повітря, води, ґрунту з метою здійснення контролю за станом якості навколишнього природного середовища; вивчення протоколів дослідження промислових викидів в атмосферу, стічних вод тощо;

- ознайомлення з порядком інспекторської перевірки по дотриманню природокористувачами вимог законодавства по охороні навколишнього природного середовища; ознайомлення з матеріалами інвентаризації викидів забруднюючих речовин на окремих підприємствах (об'єктах);

- вивчення методики розрахунків розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі у результаті наднормативних викидів забруднюючих речовин в атмосферу, сплати платежів за спеціальне використання водних ресурсів, тощо;

- вивчення порядку складання форм звітної документації (акти перевірки дотримання вимог природоохоронного законодавства, оформлення статистичної звітності);
- ознайомлення з порядком пред'явлення вимог на відшкодування заподіяних державі збитків при порушенні природоохоронного законодавства.

При цьому необхідне суворе виконання студентами прийнятих на базі практики правил охорони праці і протипожежної безпеки з обов'язковим проходженням ними інструктажів (вступним і на кожному конкретному місці праці).

Індивідуальні завдання

У ході виконання індивідуальних завдань студенти повинні придбати уміння і навички:

- роботи з документами (законами, розпорядженнями, інструктивними листами і т.п.), а також їх аналізу і використання в галузі охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів;
- добору і застосування відповідних адміністративних, економічних і правових методів управління природоохоронною діяльністю на різних рівнях; застосування екологічних нормативів для регламентування різних видів природокористування.

Зміст індивідуальних завдань коригується науковим керівником студента у залежності від теми дослідження, погоджується керівником від бази практики та затверджується керівниками від університету. Можливі такі завдання: зібрати дані по підтопленню території Херсонської області за останні 5 років, простежити динаміку та з'ясувати причини змін; дослідити забруднення (рівень, джерела тощо) першого водоносного горизонту у межах м. Херсона; визначити рівень антропогенного тиску на прибережну зону в Скадовському районі Херсонської області і т.ін.

Матеріали, отримані студентом під час виконання індивідуального завдання, можуть в подальшому бути використані для виконання курсової або випускної роботи, для підготовки доповіді, статті або для інших цілей по узгодженню з кафедрою та базою практики.

Навчальні посібники

1. Андрейцев В.І. Екологічне право. – К.: Вентурі, 1996. – 207с.
2. Волошин І.М. Ландшафтно-екологічні основи моніторингу. – Львів, 1998. – 356с.
3. Волошин І.М. Основи екологічної експертизи. – Львів, 2002. – 82с.
4. Геоэкология: Научно-методическая книга по экологии / В.А.Боков, А.В.Ена, В.Г.Ена и др. – Симферополь: Таврия, 1996. – 384с.
5. Методика расчета концентраций в атмосферном воздухе вредных веществ, содержащихся в выбросах предприятий. ОНД-86.Госкомгидромет. – Л.: Гидрометеиздат, 1987. – 92с.
6. Методические рекомендации по организации осуществления государственной экологической экспертизы в системе Минприроды Украины. – К., 1992. – Вып. 1. – 15с.
7. Методические указания по рассмотрению материалов предварительного согласования мест размещения объектов и проектов отведения земельных участков в органах Минприроды Украины. Сопроводительное письмо Минприроды Украины от 03.07.92г. - №6-8-528.
8. Методические указания по ландшафтным исследованиям для сельскохозяйственных целей / Г.И.Швебс, Г.П.Ковеза, И.Н.Волошин и др. / Под ред. Г.И.Швебса. – М., 1990. – 57с.
9. Методические указания по организации осуществления государственной экологической экспертизы в системе Минприроды Украины. – К., 1992. – Вып.1. – 21с.
10. Методические указания по проведению государственной экологической экспертизы. – М., 1990. – 68с.

11. Оценка воздействия на окружающую среду (ОВОС) при проектировании и строительстве предприятий, зданий и сооружений. Основные положения проектирования. ДБН А.2.2.-1-95. Государственные строительные нормы Украины. – К., 1995. – 15с.

12. Пащенко В.М. Основні поняття і проблеми еколого-географічних досліджень // Географічний журнал. – 1994. №4. – С. 8-16.

13. Топчиев А.Г. Геоэкология. Географические основы природопользования. – Одесса: Астропринт, 1996. – 392с.

Методичні рекомендації

Методичні особливості виконання робіт зумовлені специфікою конкретного структурного підрозділу, у якому безпосередньо працює студент-практикант.

Виробнича екологічна практика проводиться впродовж 8 тижнів.

У перший день здійснюється ознайомлення студентів з основними напрямками їх роботи (на основі бесіди з начальником бази практики, його заступником, керівниками структурних підрозділів). Складається план роботи на період практики. У подальшому – робота практичного еколога в залежності від специфіки бази практики.

Залік з виробничої практики здійснюється впродовж 3 днів після закінчення терміну.

Основні питання, які повинні закріпити студенти:

1. Суб'єкти управління в галузі охорони природи і природокористування. Поняття про суб'єкти управління, їх функції. Об'єкти управління.

2. Органи управління природоохоронною діяльністю (ПОД). Форми і види управління в галузі охорони природи і природокористування. Рівні управління.

3. Законодавчі і правові основи ПОД. Поняття і структура екологічного законодавства. Закони України «Про охорону навколишньої природного середовища», «Про екологічну експертизу», «Про екологічний аудит».

4. Принципи і задачі ПОД.

5. Зміст ПОД.

6. Види ПОД.

7. Інформаційні основи ПОД. Способи і методи одержання екологічної інформації. Екологічний моніторинг. Основні критерії і показники оцінки.

8. Нормування якості навколишнього середовища: поняття, загальні вимоги, види. Нормативи. Проблеми екологічної паспортизації.

9. Екологічна сертифікація.

10. Екологічна експертиза.

11. Екологічний аудит.

12. Ліцензування природоохоронних видів діяльності: утилізація, складування, розміщення, поховання, знищення промислових і інших відходів. Принципи визначення плати за природні ресурси: витратний, результативний, рентний, відтворювальний, монопольний-відомчий. Проблеми оподаткування в природоохоронній галузі.

13. Екологічні фонди.

14. Екологічне страхування.

15. Екологічний контроль.

ФОРМИ І МЕТОДИ КОНТРОЛЮ

Формою контролю ступеню набуття практичних навичок з практики є залік з диференційованою оцінкою.

Умовою допуску студента до підсумкового заліку є виконання програми практики, наявності позитивних оцінок з поточного контролю і представлення оформленого “Завдання-звіту” з додатками результатів виконаних видів робіт.

Поточний контроль проходження практики здійснюється протягом проведення практики її керівниками за такими напрямками:

- засвоєння нормативно-методичної документації;
- оволодіння методикою відбору і аналізу проб повітря, води, ґрунту з метою здійснення контролю за станом якості навколишнього природного середовища; зі змістом протоколів дослідження промислових викидів в атмосферу, стічних вод тощо;
- засвоєння порядку інспекторської перевірки по дотриманню природокористувачами вимог природоохоронного законодавства;
- оволодіння методиками розрахунків розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі у результаті наднормативних викидів забруднюючих речовин в атмосферу, сплати платежів за спеціальне використання водних ресурсів, тощо;
- засвоєння порядку складання форм звітної документації (акти перевірки дотримання вимог природоохоронного законодавства, оформлення статистичної звітності);
- засвоєння порядку пред'явлення вимог на відшкодування заподіяних державі збитків при порушенні природоохоронного законодавства.

Поточний контроль здійснюють керівники від бази практики та фахової кафедри. Щоденний облік відвідування бази практикантами здійснює староста групи. Підсумковий контроль за виконанням програми практики здійснюється керівниками від бази практики та фахової кафедри, які перевіряють звітну документацію.

ВИМОГИ ДО ЗВІТУ

Після закінчення виробничої екологічної практики студенти повинні здати:
Завдання - звіт.

Результати виконання індивідуального завдання.

Староста групи здає:

1. Відомість на оплату працівникам-керівникам від бази практики.
2. Відомість диференційованого заліку з практики.
3. Звіт про проведену роботу групи за період виробничої практики.

У звіті повинна бути коротко і конкретно описана робота, особисто виконана студентом. У звітах не повинно бути дослівного переписування матеріалів баз практики (історії бази, технічних описів тощо), а також цитування літературних джерел.

Для узагальнення матеріалів, зібраних під час практики і підготовки звіту, студентам в кінці практики відводиться 3 дні.

У випадку, коли студент проходить практику за угодою з підприємством, зміст практики може складатися індивідуально з урахуванням угоди на цільову підготовку.

Звіт перевіряється і затверджується керівниками практик від бази і навчального закладу.

ПІДВЕДЕННЯ ПІДСУМКІВ ПРАКТИКИ

Підсумки підводяться у процесі складання студентом заліку комісії. Диференційна оцінка з практики враховується на рівні з іншими оцінками, які характеризують успішність студента.

Результати складання заліків заносяться в екзаменаційну відомість, проставляються у заліковій книжці і в журналі обліку успішності.

Студент, який не виконав програму практики і отримав незадовільний відгук на базі практики або незадовільну оцінку при складанні заліку, направляється на практику вдруге в період канікул або відраховується з університету.

ВИРОБНИЧА ЕКОЛОГІЧНА ПРАКТИКА
(4 курс, освітньо-кваліфікаційний рівень «бакалавр»,
заочна форма навчання)

ВСТУП

Виробнича екологічна практика студентів 4 курсу заочної форми навчання спеціальності 6.070800 Екологія та охорона навколишнього середовища проводиться у VII семестрі протягом 4 тижнів. Вона є невід'ємною складовою частиною процесу підготовки фахівців-екологів.

Можливими базами практики є оснащені відповідним чином екологічні структурні підрозділи таких закладів, як Державне управління охорони природного навколишнього середовища в Херсонській області; Державна екологічна інспекція в Херсонській області; ДП «Херсонгеоінформ»; Управління екології виконавчого комітету Херсонської міської ради; Управління з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи облдержадміністрації; Херсонський машинобудівний завод; ВАТ «Херсонська ТЕЦ»; ЗАТ «Укрсклопром» та ін.

Студент-практикант зобов'язаний:

- Одержати до початку практики консультації щодо оформлення документації на настановчій конференції.
- Прибути своєчасно на базу практики.
- Дотримуватися під час виробничої практики правил внутрішнього розпорядку закладу, розпоряджень адміністрації і керівників практики. У випадку їх невиконання студент може бути відсторонений від проходження практики.
- Виконувати всі види робіт, передбачені програмою виробничої екологічної практики.
- Працювати не менше 6 годин на день.

- Вивчити і суворо дотримуватися правил охорони праці, техніки безпеки і виробничої санітарії.
- Надати своєчасно звітні документи на перевірку і скласти диференційований залік з практики.
- При виникненні поважних причин, що підтверджені документально, звернутися із заявою на ім'я першого проректора з погодженням завідувача кафедри, директора інституту та відділу НВПІ щодо зміни терміну проходження практики.

Обов'язки керівників практики.

Завідувач практики інституту:

- Складає на основі загально університетського плану практики план практики інституту, де передбачаються строки практики, база та студентський контингент і представляє його директору та керівництву університету за 10 днів до початку практики.
- Організовує зв'язок із базою практики, контролює оформлення документів з оплати керівників від бази практики.
- Забезпечує проведення настановчої конференції, де знайомить студентів з порядком проходження практики та технікою безпеки.
- Контролює та здійснює допомогу груповим керівникам.
- Забезпечує проведення підсумкової конференції, складає загальноінститутський звіт з виробничої практики і представляє його директору і керівництву університету на протязі 10 днів після закінчення практики.

Керівник практики від фахової кафедри:

- Контролює готовність бази практики, надає свої пропозиції завідувачу практики інституту за тиждень до початку виробничої практики.
- Надає студентам необхідні документи (програму, щоденник, журнал обліку роботи, відомості диференційованої оцінки, індивідуальні завдання).
- Повідомляє студентам про систему звітності.
- Надає консультації студентам щодо методичних прийомів виконання робіт екологічного напрямку, у т.ч. індивідуальних завдань.

- Підводить підсумки практики, оцінює роботу кожного студента та звітує на кафедрі про підсумки проведення практики.
- Приймає заліки з практики у складі комісії.
- Складає письмовий звіт про проходження виробничої екологічної практики і протягом 3-х днів надає завідувачу практики інституту.

Керівник від бази практики:

- Забезпечує відповідні умови для проведення виробничої практики, проводить роботу з керівниками відділів та спеціалістами з питань практики, що відбудеться.
- Надає студентам у відповідності до програми місця практики, що забезпечують найбільшу ефективність її проходження.
- Знайомить студентів із базою практики.
- Дотримується календарного графіку проходження практики.
- Надає студентам-практикантам можливість користуватися документацією, що є у наявності на базі практики, допомагає їм у підборі матеріалу для курсових і дипломних робіт.
- Проводить обов'язкові інструктажі з охорони праці і техніки безпеки з оформленням відповідної документації.
- Контролює дотримання практикантами виробничої дисципліни, веде облік і оцінює роботу кожного студента.
- Після закінчення практики складає на кожного студента письмову виробничу характеристику, що містить дані про виконання програми практики і індивідуальних завдань, про відношення студента до роботи, на запрошення кафедри бере участь у підсумковій конференції.
- Приймає участь у підсумковій конференції на базі виробничої практики.

ЦІЛІ І ЗАВДАННЯ ПРАКТИКИ

Мета: здобуття студентами знань, умінь та навичок самостійної практичної екологічної діяльності.

Завдання зводяться до засвоєння:

- 1) теоретико-методичних засад форм і видів природоохоронної діяльності;
- 2) структури і функцій органів управління екології та природних ресурсів;
- 3) законодавчо-нормативної бази управління природокористування і охорони навколишнього середовища;
- 4) сучасних методів контролю та регулювання стану навколишнього середовища.

ЗМІСТ ПРАКТИКИ

1. Вивчення нормативно-методичної документації, якою керуються фахівці

при виконанні роботи.

2. Робота практичного еколога (у залежності від специфіки бази практики):

- відділ державного аналітичного контролю: ознайомлення з методикою відбору і аналізу проб повітря, води, ґрунту з метою здійснення контролю за станом якості навколишнього природного середовища; вивчення протоколів дослідження промислових викидів в атмосферу, стічних вод тощо;
- ознайомлення з порядком інспекторської перевірки по дотриманню природокористувачами вимог законодавства по охороні навколишнього природного середовища; ознайомлення з матеріалами інвентаризації викидів забруднюючих речовин на окремих підприємствах (об'єктах);
- вивчення методики розрахунків розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі у результаті наднормативних викидів забруднюючих речовин в атмосферу, сплати платежів за спеціальне використання водних ресурсів, тощо;

- вивчення порядку складання форм звітної документації (акти перевірки дотримання вимог природоохоронного законодавства, оформлення статистичної звітності);
- ознайомлення з порядком пред'явлення вимог на відшкодування заподіяних державі збитків при порушенні природоохоронного законодавства тощо.

При цьому необхідне суворе виконання студентами прийнятих на базі практики правил охорони праці і протипожежної безпеки з обов'язковим проходженням ними інструктажів (вступним і на кожному конкретному місці праці).

Індивідуальні завдання

Зміст індивідуальних завдань коригується науковим керівником студента у залежності від теми дослідження, погоджується керівником від бази практики та затверджується керівниками від університету. Можливі такі завдання: зібрати дані по підтопленню території Херсонської області за останні 5 років, простежити динаміку та з'ясувати причини змін; дослідити забруднення (рівень, джерела тощо) першого водоносного горизонту у межах м. Херсона і т.ін.

Матеріали, отримані студентом під час виконання індивідуального завдання, можуть в подальшому бути використані для виконання курсової або випускної роботи, для підготовки доповіді, статті або для інших цілей по узгодженню з кафедрою та базою практики.

Навчальні посібники

1. Андрейцев В.І. Екологічне право. – К.: Вентурі, 1996. – 207с.
2. Волошин І.М. Ландшафтно-екологічні основи моніторингу. – Львів, 1998. – 356с.
3. Волошин І.М. Основи екологічної експертизи. – Львів, 2002. – 82с.

4. Методика расчета концентраций в атмосферном воздухе вредных веществ, содержащихся в выбросах предприятий. ОНД-86.Госкомгидромет. – Л.: Гидрометеиздат, 1987. – 92с.

5. Методические рекомендации по организации осуществления государственной экологической экспертизы в системе Минприроды Украины. – К., 1992. – Вып. 1. – 15с.

6. Методические указания по рассмотрению материалов предварительного согласования мест размещения объектов и проектов отведения земельных участков в органах Минприроды Украины. Сопроводительное письмо Минприроды Украины от 03.07.92г. - №6-8-528.

7. Методические указания по ландшафтным исследованиям для сельскохозяйственных целей / Г.И.Швебс, Г.П.Ковеза, И.Н.Волошин и др. / Под ред. Г.И.Швебса. – М., 1990. – 57с.

8. Методические указания по организации осуществления государственной экологической экспертизы в системе Минприроды Украины. – К., 1992. – Вып.1. – 21с.

9. Методические указания по проведению государственной экологической экспертизы. – М., 1990. – 68с.

10. Оценка воздействия на окружающую среду (ОВОС) при проектировании и строительстве предприятий, зданий и сооружений. Основные положения проектирования. ДБН А.2.2.-1-95. Государственные строительные нормы Украины. – К., 1995. – 15с.

11.Топчиев А.Г. Геоэкология. Географические основы природопользования. – Одесса: Астропринт, 1996. – 392с.

Методичні рекомендації

Методичні особливості виконання робіт зумовлені специфікою конкретного структурного підрозділу, у якому безпосередньо працює студент-практикант.

Виробнича екологічна практика проводиться впродовж 4 тижнів.

У перший день здійснюється ознайомлення студентів з основними напрямками їх роботи (на основі бесіди з начальником бази практики, його заступником, керівниками структурних підрозділів). Складається план роботи на період практики. У подальшому – робота практичного еколога в залежності від специфіки бази практики.

Основні питання, які повинні закріпити студенти:

1. Органи управління природоохоронною діяльністю (ПОД). Форми і види керування в області охорони природи і природокористування. Рівні управління. Суб'єкти та об'єкти управління.
2. Нормативно-законодавчі засади ПОД. Закони України «Про охорону навколишньої природного середовища», «Про екологічну експертизу», «Про екологічний аудит».
3. Зміст ПОД. Види ПОД.
4. Екологічний моніторинг. Основні критерії і показники оцінки.
5. Нормування якості навколишнього середовища: поняття, загальні вимоги, види. Нормативи. Проблеми екологічної паспортизації.
6. Екологічна сертифікація.
7. Екологічна експертиза. Екологічний аудит.
8. Ліцензування природоохоронних видів діяльності.
9. Екологічні фонди.
10. Екологічне страхування.
11. Екологічний контроль.

ФОРМИ І МЕТОДИ КОНТРОЛЮ

Формою контролю ступеню набуття практичних навичок з практики є залік з диференційованою оцінкою.

Умовою допуску студента до підсумкового заліку є виконання програми практики, наявності позитивних оцінок з поточного контролю і представлення оформленого “Завдання-звіту” з додатками результатів виконаних видів робіт.

Поточний контроль проходження практики здійснюється протягом проведення практики її керівниками за такими напрямками:

- засвоєння нормативно-методичної документації;
- оволодіння методикою відбору і аналізу проб повітря, води, ґрунту з метою здійснення контролю за станом якості навколишнього природного середовища; зі змістом протоколів дослідження промислових викидів в атмосферу, стічних вод тощо;
- засвоєння порядку інспекторської перевірки по дотриманню природокористувачами вимог природоохоронного законодавства;
- оволодіння методиками розрахунків розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі у результаті наднормативних викидів забруднюючих речовин в атмосферу, сплати платежів за спеціальне використання водних ресурсів, тощо;
- засвоєння порядку складання форм звітної документації (акти перевірки дотримання вимог природоохоронного законодавства, оформлення статистичної звітності);
- засвоєння порядку пред'явлення вимог на відшкодування заподіяних державі збитків при порушенні природоохоронного законодавства.

Поточний контроль здійснюють керівники від бази практики. Щоденний облік відвідування бази практикантами здійснює староста групи. Підсумковий контроль за виконанням програми практики здійснюється керівниками від бази практики та фахової кафедри, які перевіряють звітну документацію.

ВИМОГИ ДО ЗВІТУ

Після закінчення виробничої екологічної практики студенти повинні здати:

1. Завдання - звіт.
2. Результати виконання індивідуального завдання.

Староста групи здає:

1. Відомість на оплату працівникам-керівникам від бази практики.

2. Відомість диференційованого заліку з практики.
3. Звіт про проведену роботу групи за період виробничої практики.

У звіті повинна бути коротко і конкретно описана робота, особисто виконана студентом. У звітах не повинно бути дослівного переписування матеріалів баз практики (історії бази, технічних описів тощо), а також цитування літературних джерел.

Для узагальнення матеріалів, зібраних під час практики і підготовки звіту, студентам в кінці практики відводиться 3 дні.

У випадку, коли студент проходить практику за угодою з підприємством, зміст практики може складатися індивідуально з урахуванням угоди на цільову підготовку.

Звіт перевіряється і затверджується керівниками практик від бази і навчального закладу.

ПІДВЕДЕННЯ ПІДСУМКІВ ПРАКТИКИ

Підсумки підводяться у процесі складання студентом заліку комісії. Диференційна оцінка з практики враховується на рівні з іншими оцінками, які характеризують успішність студента.

Результати складання заліків заносяться в екзаменаційну відомість, проставляються у заліковій книжці і в журналі обліку успішності.

Студент, який не виконав програму практики і отримав незадовільний відгук на базі практики або незадовільну оцінку при складанні заліку, направляється на практику вдруге в період канікул або відраховується з університету.

ВИРОБНИЧА ЕКОЛОГІЧНА ПРАКТИКА

**(5 курс, освітньо-кваліфікаційний рівень «спеціаліст»,
денна форма навчання)**

ВСТУП

Виробнича екологічна практика студентів 5 курсу денної форми навчання спеціальності 7.070800 Екологія та охорона навколишнього середовища проводиться у X семестрі протягом 13 тижнів. Вона передбачає безперервність і послідовність проведення, формування у студентів практичних фахових знань, умінь та навичок відповідно до освітньо-кваліфікаційного рівня «спеціаліст».

Можливими базами практики є оснащені відповідним чином екологічні структурні підрозділи таких закладів, як Державне управління охорони природного навколишнього середовища в Херсонській області; Державна екологічна інспекція в Херсонській області; ДП «Херсонгеоінформ»; Управління екології виконавчого комітету Херсонської міської ради; Управління з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи облдержадміністрації; Херсонський машинобудівний завод; ВАТ «Херсонська ТЕЦ»; ЗАТ «Укрсклопром» та ін.

Студент-практикант зобов'язаний:

- Одержати до початку практики консультації щодо оформлення документації на настановчій конференції.
- Прибути своєчасно на базу практики.
- Дотримуватися під час виробничої практики правил внутрішнього розпорядку закладу, розпоряджень адміністрації і керівників практики. У випадку їх невиконання студент може бути відсторонений від проходження практики.
- Виконувати всі види робіт, передбачені програмою виробничої екологічної практики.
- Працювати не менше 6 годин на день.

- Вивчити і суворо дотримуватися правил охорони праці, техніки безпеки і виробничої санітарії.
- Надати своєчасно звітні документи на перевірку і скласти диференційований залік з практики.
- При виникненні поважних причин, що підтверджені документально, звернутися із заявою на ім'я першого проректора з погодженням завідувача кафедри, директора інституту та відділу НВПІ щодо зміни терміну проходження практики.

Обов'язки керівників практики.

Завідувач практики інституту:

- Складає на основі загально університетського плану практики план практики інституту, де передбачаються строки практики, база та студентський контингент і представляє його директору та керівництву університету за 10 днів до початку практики.
- Організовує зв'язок із базою практики, контролює оформлення документів з оплати керівників від бази практики.
- Забезпечує проведення настановчої конференції, де знайомить студентів з порядком проходження практики та технікою безпеки.
- Контролює та здійснює допомогу груповим керівникам.
- Забезпечує проведення підсумкової конференції, складає загальноінститутський звіт з виробничої практики і представляє його директору і керівництву університету на протязі 10 днів після закінчення практики.

Керівник практики від фахової кафедри:

- Контролює готовність бази практики, надає свої пропозиції завідувачу практики інституту за тиждень до початку виробничої практики.
- Організовує проведення настановчої та підсумкової конференцій на базі виробничої практики.
- Надає студентам необхідні документи (програму, щоденник, журнал обліку роботи, відомості диференційованої оцінки, індивідуальні завдання).
- Повідомляє студентам про систему звітності.

- Організовує роботу студентів на базі практики.
- Надає консультації студентам щодо методичних прийомів виконання робіт екологічного напрямку, у т.ч. індивідуальних завдань.
- Контролює виконання студентами правил внутрішнього трудового розпорядку, організовує ведення обліку відвідування студентами бази практики.
- Підводить підсумки практики, оцінює роботу кожного студента та звітує на кафедрі про підсумки проведення практики.
- Приймає заліки з практики у складі комісії.
- Складає письмовий звіт про проходження виробничої екологічної практики і протягом 3-х днів надає завідувачу практики інституту.

Керівник від бази практики:

- Забезпечує відповідні умови для проведення виробничої практики, проводить роботу з керівниками відділів та спеціалістами з питань практики, що відбудеться.
- Надає студентам у відповідності до програми місця практики, що забезпечують найбільшу ефективність її проходження.
- Знайомить студентів із базою практики.
- Дотримується календарного графіку проходження практики.
- Надає студентам-практикантам можливість користуватися документацією, що є у наявності на базі практики, допомагає їм у підборі матеріалу для курсових і дипломних робіт.
- Проводить обов'язкові інструктажі з охорони праці і техніки безпеки з оформленням відповідної документації.
- Контролює дотримання практикантами виробничої дисципліни, веде облік і оцінює роботу кожного студента.
- Після закінчення практики складає на кожного студента письмову виробничу характеристику, що містить дані про виконання програми практики і індивідуальних завдань, про відношення студента до роботи, на запрошення кафедри бере участь у підсумковій конференції.

- Приймає участь у підсумковій конференції на базі виробничої практики.

ЦІЛІ І ЗАВДАННЯ ПРАКТИКИ

Мета: сформувати практичні навички самостійної екологічної діяльності.

Завдання:

- 1) знання екологічної нормативно-законодавчої бази;
- 2) розвинути уміння практичної реалізації форм і видів екологічної діяльності;
- 3) оволодіти навичками здійснення нормо-контрольних заходів стимулювання еколого-безпечної діяльності конкретних об'єктів та основних видів екологічних послуг.

ЗМІСТ ПРАКТИКИ

Робота практичного еколога (у залежності від специфіки бази практики):

- відділ державного аналітичного контролю: відбір і аналіз проб повітря, води, ґрунту з метою здійснення контролю за станом якості навколишнього природного середовища; складання протоколів дослідження промислових викидів в атмосферу, стічних вод тощо;
- проведення інспекторських перевірок з дотримання природокористувачами вимог законодавства з охорони навколишнього природного середовища; проведення інвентаризації викидів забруднюючих речовин на окремих підприємствах (об'єктах);
- розрахунки розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі у результаті наднормативних викидів забруднюючих речовин в атмосферу, сплати платежів за спеціальне використання водних ресурсів тощо;
- складання форм звітної документації (акти перевірки дотримання вимог природоохоронного законодавства, оформлення статистичної звітності) і т.ін.

При цьому необхідне суворе виконання студентами прийнятих на базі практики правил охорони праці і протипожежної безпеки з обов'язковим

проходженням ними інструктажів (вступним і на кожному конкретному місці праці).

Індивідуальні завдання

У ході виконання індивідуальних завдань студенти повинні придбати уміння і навички самостійного розв'язання наукових, виробничих та організаційних завдань.

Зміст індивідуальних завдань коригується науковим керівником студента у залежності від теми дослідження, погоджується керівником від бази практики та затверджується керівниками від університету. Можливі такі завдання: простежити динаміку забруднення ґрунтів полютантами за останні 10 років; з'ясувати можливість вирішення проблеми рециркуляції відходів на промислових об'єктах м. Херсона; стан екологічного аудитування в Херсонській області та шляхи його впровадження тощо.

Матеріали, отримані студентом під час виконання індивідуального завдання, можуть в подальшому бути використані для виконання курсової або випускної роботи, для підготовки доповіді, статті або для інших цілей по узгодженню з кафедрою та базою практики.

Навчальні посібники

1. Андрейцев В.І. Екологічне право. – К.: Вентурі, 1996. – 207с.
2. Волошин І.М. Основи екологічної експертизи. – Львів, 2002. – 82с.
3. Екологічне підприємництво / В.Я. Шевчук, Ю.М. Саталкін, В.М. Навроцький та ін. – К.: Мета, 2001. – 191 с.
4. Методика расчета концентраций в атмосферном воздухе вредных веществ, содержащихся в выбросах предприятий. ОНД-86. Госкомгидромет. – Л.: Гидрометеиздат, 1987. – 92с.
5. Методические рекомендации по организации осуществления государственной экологической экспертизы в системе Минприроды Украины. – К., 1992. – Вып. 1. – 15с.

6. Методические указания по рассмотрению материалов предварительного согласования мест размещения объектов и проектов отведения земельных участков в органах Минприроды Украины. Сопроводительное письмо Минприроды Украины от 03.07.92г. - №6-8-528.

7. Методические указания по ландшафтным исследованиям для сельскохозяйственных целей / Г.И.Швебс, Г.П.Ковеза, И.Н.Волошин и др. / Под ред. Г.И.Швебса. – М., 1990. – 57с.

8. Методические указания по организации осуществления государственной экологической экспертизы в системе Минприроды Украины. – К., 1992. – Вып.1. – 21с.

9. Методические указания по проведению государственной экологической экспертизы. – М., 1990. – 68с.

10. Оценка воздействия на окружающую среду (ОВОС) при проектировании и строительстве предприятий, зданий и сооружений. Основные положения проектирования. ДБН А.2.2.-1-95. Государственные строительные нормы Украины. – К., 1995. – 15с.

11. Шевчук В.Я., Саталкін Ю.М., Навроцький В.М. та ін. Екологічний аудит: Посібник з екологічного менеджменту і екологічного аудиту. – К.: Символ-Т, 1997а. – 221 с.

12. Шевчук В.Я., Саталкін Ю.М., Навроцький В.М. та ін. Модернізація виробництва: системно-екологічний підхід: Посібник з екологічного менеджменту. – К.: Символ-Т, 1997б. – 245 с.

13. Шевчук В.Я., Саталкін Ю.М., Навроцький В.М. та ін. Екологічний аудит. – К.: Вища школа, 2000. – 344 с.

14. ISO 14010:1996(E). Керівні положення щодо здійснення екологічного аудиту. Загальні принципи.

15. ISO 14011:1996(E). Керівні положення щодо здійснення екологічного аудиту. Процедури аудиту. Здійснення аудиту систем екологічного управління.

16. ISO 14012:1996(E). Керівні положення щодо здійснення екологічного аудиту. Кваліфікаційні вимоги до аудиторів з екології.

17.ДСТУ ISO 14001-97. Система управління навколишнім середовищем. Склад та опис елементів і настанови щодо їх застосування.

18.ДСТУ ISO 14004-97. Система управління навколишнім середовищем. Загальні настанови щодо принципів управління, систем та засобів забезпечення.

19.ДСТУ ISO 14010-97. Настанови щодо здійснення екологічного аудиту. Загальні принципи.

20.ДСТУ ISO 14011-97. Настанови щодо здійснення екологічного аудиту. Процедури аудиту. Аудит систем управління навколишнім середовищем.

21.ДСТУ ISO 14012-97. Настанови щодо здійснення екологічного аудиту. Кваліфікаційні вимоги до аудиторів з екології.

Методичні рекомендації

Методичні особливості виконання робіт зумовлені специфікою конкретного структурного підрозділу, у якому безпосередньо працює студент-практикант.

Виробнича екологічна практика проводиться впродовж 13 тижнів.

У перший день здійснюється ознайомлення студентів з основними напрямками їх роботи (на основі бесіди з начальником бази практики, його заступником, керівниками структурних підрозділів). Складається план роботи на період практики. У подальшому – робота еколога в залежності від специфіки бази практики.

Залік з виробничої практики здійснюється впродовж 3 днів після закінчення терміну.

Основні питання, які повинні закріпити студенти:

1. Нормативно-законодавчі засади сучасних еколого-експертних форм діяльності.
2. Методики здійснення нормо-контрольних заходів стимулювання еколого-безпечної діяльності (на прикладі промислового об'єкта).
3. Умови формування ринку екологічних робіт і послуг.

4. Методики реалізації екологічних послуг з:
- екологічного менеджменту;
  - екологічного аудиту;
  - екологічного маркетингу;
  - екологічного лізингу;
  - екологічного консалтингу;
  - екологічного інжинірингу;
  - екологічної сертифікації;
  - екологічного страхування (страхування екоризиків);
  - комплексні послуги з екологічної модернізації підприємств.

ФОРМИ І МЕТОДИ КОНТРОЛЮ

Формою контролю ступеню набуття практичних навичок з практики є залік з диференційованою оцінкою.

Умовою допуску студента до підсумкового заліку є виконання програми практики, наявності позитивних оцінок з поточного контролю і представлення оформленого “Завдання-звіту” з додатками результатів виконаних видів робіт.

Поточний контроль проходження практики здійснюється протягом проведення практики її керівниками за такими напрямками:

- знання нормативно-методичної документації;
- уміння відбору і аналізу проб повітря, води, ґрунту з метою здійснення контролю за станом якості навколишнього природного середовища; зі змістом протоколів дослідження промислових викидів в атмосферу, стічних вод тощо;
- навички інспекторської перевірки по дотриманню природокористувачами вимог природоохоронного законодавства;
- уміння розрахувати розміри відшкодування збитків, заподіяних державі у результаті наднормативних викидів забруднюючих речовин в атмосферу, сплати платежів за спеціальне використання водних ресурсів тощо;

- складання форм звітної документації (акти перевірки дотримання вимог природоохоронного законодавства, оформлення статистичної звітності);
- пред'явлення вимог на відшкодування заподіяних державі збитків при порушенні природоохоронного законодавства;
- навички здійснення екопослуг.

Поточний контроль здійснюють керівники від бази практики та фахової кафедри. Щоденний облік відвідування бази практикантами здійснює староста групи. Підсумковий контроль за виконанням програми практики здійснюється керівниками від бази практики та фахової кафедри, які перевіряють звітну документацію.

ВИМОГИ ДО ЗВІТУ

Після закінчення виробничої екологічної практики студенти повинні здати:

1. Завдання - звіт.
2. Результати виконання індивідуального завдання.

Староста групи здає:

1. Відомість на оплату працівникам-керівникам від бази практики.
2. Відомість диференційованого заліку з практики.
3. Звіт про проведену роботу групи за період виробничої практики.

У звіті повинна бути коротко і конкретно описана робота, особисто виконана студентом. У звітах не повинно бути дослівного переписування матеріалів баз практики (історії бази, технічних описів тощо), а також цитування літературних джерел.

Для узагальнення матеріалів, зібраних під час практики і підготовки звіту, студентам в кінці практики відводиться 3 дні.

У випадку, коли студент проходить практику за угодою з підприємством, зміст практики може складатися індивідуально з урахуванням угоди на цільову підготовку.

Звіт перевіряється і затверджується керівниками практик від бази і навчального закладу.

ПІДВЕДЕННЯ ПІДСУМКІВ ПРАКТИКИ

Підсумки підводяться у процесі складання студентом заліку комісії. Диференційна оцінка з практики враховується на рівні з іншими оцінками, які характеризують успішність студента.

Результати складання заліків заносяться в екзаменаційну відомість, проставляються у заліковій книжці і в журналі обліку успішності.

Студент, який не виконав програму практики і отримав незадовільний відгук на базі практики або незадовільну оцінку при складанні заліку, направляється на практику вдруге в період канікул або відраховується з університету.

ВИРОБНИЧА ЕКОЛОГІЧНА ПРАКТИКА

**(5 курс, освітньо-кваліфікаційний рівень «магістр»,
денна форма навчання)**

ВСТУП

Виробнича екологічна практика студентів 5 курсу денної форми навчання спеціальності 8.070800 Екологія та охорона навколишнього середовища проводиться у X семестрі протягом 9 тижнів. Вона передбачає безперервність і послідовність проведення, формування у студентів практичних фахових знань, умінь та навичок відповідно до освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр».

Можливими базами практики є оснащені відповідним чином екологічні структурні підрозділи таких закладів, як Державне управління охорони природного навколишнього середовища в Херсонській області; Державна екологічна інспекція в Херсонській області; ДП «Херсонгеоінформ»; Управління екології виконавчого комітету Херсонської міської ради; Управління з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від

наслідків Чорнобильської катастрофи облдержадміністрації; Херсонський машинобудівний завод; ВАТ «Херсонська ТЕЦ»; ЗАТ «Укрсклопром» та ін.

Студент-практикант зобов'язаний:

- Одержати до початку практики консультації щодо оформлення документації на настановчій конференції.
- Прибути своєчасно на базу практики.
- Дотримуватися під час виробничої практики правил внутрішнього розпорядку закладу, розпоряджень адміністрації і керівників практики. У випадку їх невиконання студент може бути відсторонений від проходження практики.
- Виконувати всі види робіт, передбачені програмою виробничої екологічної практики.
- Працювати не менше 6 годин на день.
- Вивчити і суворо дотримуватися правил охорони праці, техніки безпеки і виробничої санітарії.
- Надати своєчасно звітні документи на перевірку і скласти диференційований залік з практики.
- При виникненні поважних причин, що підтверджені документально, звернутися із заявою на ім'я першого проректора з погодженням завідувача кафедри, директора інституту та відділу НВПІ щодо зміни терміну проходження практики.

Обов'язки керівників практики.

Завідувач практики інституту:

- Складає на основі загально університетського плану практики план практики інституту, де передбачаються строки практики, база та студентський контингент і представляє його директору та керівництву університету за 10 днів до початку практики.
- Організовує зв'язок із базою практики, контролює оформлення документів з оплати керівників від бази практики.
- Забезпечує проведення настановчої конференції, де знайомить студентів з порядком проходження практики та технікою безпеки.

- Контролює та здійснює допомогу груповим керівникам.
- Забезпечує проведення підсумкової конференції, складає загальноінститутський звіт з виробничої практики і представляє його директору і керівництву університету на протязі 10 днів після закінчення практики.

Керівник практики від фахової кафедри:

- Контролює готовність бази практики, надає свої пропозиції завідувачу практики інституту за тиждень до початку виробничої практики.
- Організовує проведення настановчої та підсумкової конференцій на базі виробничої практики.
- Надає студентам необхідні документи (програму, щоденник, журнал обліку роботи, відомості диференційованої оцінки, індивідуальні завдання).
- Повідомляє студентам про систему звітності.
- Організовує роботу студентів на базі практики.
- Надає консультації студентам щодо методичних прийомів виконання робіт екологічного напрямку, у т.ч. індивідуальних завдань.
- Контролює виконання студентами правил внутрішнього трудового розпорядку, організовує ведення обліку відвідування студентами бази практики.
- Підводить підсумки практики, оцінює роботу кожного студента та звітує на кафедрі про підсумки проведення практики.
- Приймає заліки з практики у складі комісії.
- Складає письмовий звіт про проходження виробничої екологічної практики і протягом 3-х днів надає завідувачу практики інституту.

Керівник від бази практики:

- Забезпечує відповідні умови для проведення виробничої практики, проводить роботу з керівниками відділів та спеціалістами з питань практики, що відбудеться.
- Надає студентам у відповідності до програми місця практики, що забезпечують найбільшу ефективність її проходження.
- Знайомить студентів із базою практики.

- Дотримується календарного графіку проходження практики.
- Надає студентам-практикантам можливість користуватися документацією, що є у наявності на базі практики, допомагає їм у підборі матеріалу для курсових і дипломних робіт.
- Проводить обов'язкові інструктажі з охорони праці і техніки безпеки з оформленням відповідної документації.
- Контролює дотримання практикантами виробничої дисципліни, веде облік і оцінює роботу кожного студента.
- Після закінчення практики складає на кожного студента письмову виробничу характеристику, що містить дані про виконання програми практики і індивідуальних завдань, про відношення студента до роботи, на запрошення кафедри бере участь у підсумковій конференції.
- Приймає участь у підсумковій конференції на базі виробничої практики.

ЦІЛІ І ЗАВДАННЯ ПРАКТИКИ

Мета: сформувати практичні навички самостійної екологічної діяльності.

Завдання:

- 1) знання екологічної нормативно-законодавчої бази;
- 2) розвинути уміння практичної реалізації форм і видів екологічної діяльності;
- 3) оволодіти навичками здійснення нормо-контрольних заходів стимулювання еколого-безпечної діяльності конкретних об'єктів та екологічних робіт і послуг.

ЗМІСТ ПРАКТИКИ

Робота практичного еколога (у залежності від специфіки бази практики):

- відділ державного аналітичного контролю: відбір і аналіз проб повітря, води, ґрунту з метою здійснення контролю за станом якості навколишнього природного середовища; складання протоколів дослідження промислових викидів в атмосферу, стічних вод тощо;

- проведення інспекторських перевірок з дотримання природокористувачами вимог законодавства з охорони навколишнього природного середовища; проведення інвентаризації викидів забруднюючих речовин на окремих підприємствах (об'єктах);
- розрахунки розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі у результаті наднормативних викидів забруднюючих речовин в атмосферу, сплати платежів за спеціальне використання водних ресурсів тощо;
- складання форм звітної документації (акти перевірки дотримання вимог природоохоронного законодавства, оформлення статистичної звітності) і т.ін.

При цьому необхідне суворе виконання студентами прийнятих на базі практики правил охорони праці і протипожежної безпеки з обов'язковим проходженням ними інструктажів (вступним і на кожному конкретному місці праці).

Індивідуальні завдання

У ході виконання індивідуальних завдань студенти повинні придбати уміння і навички самостійного розв'язання наукових, виробничих та організаційних завдань.

Зміст індивідуальних завдань коригується науковим керівником студента у залежності від теми дослідження, погоджується керівником від бази практики та затверджується керівниками від університету. Можливі такі завдання: простежити динаміку забруднення ґрунтів поллютантами за останні 10 років; з'ясувати можливість вирішення проблеми рециркуляції відходів на промислових об'єктах м. Херсона; стан екологічного аудитування в Херсонській області та шляхи його впровадження тощо.

Матеріали, отримані студентом під час виконання індивідуального завдання, можуть в подальшому бути використані для виконання курсової або випускної роботи, для підготовки доповіді, статті або для інших цілей по узгодженню з кафедрою та базою практики.

Навчальні посібники

1. Андрейцев В.І. Екологічне право. – К.: Вентурі, 1996. – 207с.
2. Волошин І.М. Основи екологічної експертизи. – Львів, 2002. – 82с.
3. Екологічне підприємництво / В.Я. Шевчук, Ю.М. Саталкін, В.М. Навроцький та ін. – К.: Мета, 2001. – 191 с.
4. Методика расчета концентраций в атмосферном воздухе вредных веществ, содержащихся в выбросах предприятий. ОНД-86.Госкомгидромет. – Л.: Гидрометеиздат, 1987. – 92с.
5. Методические рекомендации по организации осуществления государственной экологической экспертизы в системе Минприроды Украины. – К., 1992. – Вып. 1. – 15с.
6. Методические указания по рассмотрению материалов предварительного согласования мест размещения объектов и проектов отведения земельных участков в органах Минприроды Украины. Сопроводительное письмо Минприроды Украины от 03.07.92г. - №6-8-528.
7. Методические указания по ландшафтным исследованиям для сельскохозяйственных целей / Г.И.Швебс, Г.П.Ковеза, И.Н.Волошин и др. / Под ред. Г.И.Швебса. – М., 1990. – 57с.
8. Методические указания по организации осуществления государственной экологической экспертизы в системе Минприроды Украины. – К., 1992. – Вып.1. – 21с.
9. Методические указания по проведению государственной экологической экспертизы. – М., 1990. – 68с.
10. Оценка воздействия на окружающую среду (ОВОС) при проектировании и строительстве предприятий, зданий и сооружений. Основные положения проектирования. ДБН А.2.2.-1-95. Государственные строительные нормы Украины. – К., 1995. – 15с.

11. Шевчук В.Я., Саталкін Ю.М., Навроцький В.М. та ін. Екологічний аудит: Посібник з екологічного менеджменту і екологічного аудиту. – К.: Символ-Т, 1997а. – 221 с.
12. Шевчук В.Я., Саталкін Ю.М., Навроцький В.М. та ін. Модернізація виробництва: системно-екологічний підхід: Посібник з екологічного менеджменту. – К.: Символ-Т, 1997б. – 245 с.
13. Шевчук В.Я., Саталкін Ю.М., Навроцький В.М. та ін. Екологічний аудит. – К.: Вища школа, 2000. – 344 с.
14. ISO 14010:1996(E). Керівні положення щодо здійснення екологічного аудиту. Загальні принципи.
15. ISO 14011:1996(E). Керівні положення щодо здійснення екологічного аудиту. Процедури аудиту. Здійснення аудиту систем екологічного управління.
16. ISO 14012:1996(E). Керівні положення щодо здійснення екологічного аудиту. Кваліфікаційні вимоги до аудиторів з екології.
17. ДСТУ ISO 14001-97. Система управління навколишнім середовищем. Склад та опис елементів і настанови щодо їх застосування.
18. ДСТУ ISO 14004-97. Система управління навколишнім середовищем. Загальні настанови щодо принципів управління, систем та засобів забезпечення.
19. ДСТУ ISO 14010-97. Настанови щодо здійснення екологічного аудиту. Загальні принципи.
20. ДСТУ ISO 14011-97. Настанови щодо здійснення екологічного аудиту. Процедури аудиту. Аудит систем управління навколишнім середовищем.
21. ДСТУ ISO 14012-97. Настанови щодо здійснення екологічного аудиту. Кваліфікаційні вимоги до аудиторів з екології.

Методичні рекомендації

Методичні особливості виконання робіт зумовлені специфікою конкретного структурного підрозділу, у якому безпосередньо працює студент-практикант.

Виробнича екологічна практика проводиться впродовж 13 тижнів.

У перший день здійснюється ознайомлення студентів з основними напрямками їх роботи (на основі бесіди з начальником бази практики, його заступником, керівниками структурних підрозділів). Складається план роботи на період практики. У подальшому – робота еколога в залежності від специфіки бази практики.

Залік з виробничої практики здійснюється впродовж 3 днів після закінчення терміну.

Основні питання, які повинні закріпити студенти:

1. Нормативно-законодавчі засади сучасних еколого-експертних форм діяльності.
2. Методики здійснення нормо-контрольних заходів стимулювання еколого-безпечної діяльності (на прикладі промислового об'єкта).
3. Умови формування ринку екологічних робіт і послуг.
4. Методики реалізації екологічних послуг з:
  - екологічного менеджменту;
  - екологічного аудиту;
  - екологічного маркетингу;
  - екологічного лізингу;
  - екологічного консалтингу;
  - екологічного інжинірингу;
  - екологічної сертифікації;
  - екологічного страхування (страхування екоризиків);
  - комплексні послуги з екологічної модернізації підприємств.

ФОРМИ І МЕТОДИ КОНТРОЛЮ

Формою контролю ступеню набуття практичних навичок з практики є залік з диференційованою оцінкою.

Умовою допуску студента до підсумкового заліку є виконання програми практики, наявності позитивних оцінок з поточного контролю і представлення оформленого “Завдання-звіту” з додатками результатів виконаних видів робіт.

Поточний контроль проходження практики здійснюється протягом проведення практики її керівниками за такими напрямками:

- знання нормативно-методичної документації;
- уміння відбору і аналізу проб повітря, води, ґрунту з метою здійснення контролю за станом якості навколишнього природного середовища; зі змістом протоколів дослідження промислових викидів в атмосферу, стічних вод тощо;
- навички інспекторської перевірки по дотриманню природокористувачами вимог природоохоронного законодавства;
- уміння розрахувати розміри відшкодування збитків, заподіяних державі у результаті наднормативних викидів забруднюючих речовин в атмосферу, сплати платежів за спеціальне використання водних ресурсів тощо;
- складання форм звітної документації (акти перевірки дотримання вимог природоохоронного законодавства, оформлення статистичної звітності);
- пред’явлення вимог на відшкодування заподіяних державі збитків при порушенні природоохоронного законодавства;
- навички здійснення екопослуг.

Поточний контроль здійснюють керівники від бази практики та фахової кафедри. Щоденний облік відвідування бази практикантами здійснює староста групи. Підсумковий контроль за виконанням програми практики здійснюється керівниками від бази практики та фахової кафедри, які перевіряють звітну документацію.

ВИМОГИ ДО ЗВІТУ

Після закінчення виробничої екологічної практики студенти повинні здати:

1. Завдання - звіт.
2. Результати виконання індивідуального завдання.

Староста групи здає:

4. Відомість на оплату працівникам-керівникам від бази практики.
5. Відомість диференційованого заліку з практики.
6. Звіт про проведену роботу групи за період виробничої практики.

У звіті повинна бути коротко і конкретно описана робота, особисто виконана студентом. У звітах не повинно бути дослівного переписування матеріалів баз практики (історії бази, технічних описів тощо), а також цитування літературних джерел.

Для узагальнення матеріалів, зібраних під час практики і підготовки звіту, студентам в кінці практики відводиться 3 дні.

У випадку, коли студент проходить практику за угодою з підприємством, зміст практики може складатися індивідуально з урахуванням угоди на цільову підготовку.

Звіт перевіряється і затверджується керівниками практик від бази і навчального закладу.

ПІДВЕДЕННЯ ПІДСУМКІВ ПРАКТИКИ

Підсумки підводяться у процесі складання студентом заліку комісії. Диференційна оцінка з практики враховується на рівні з іншими оцінками, які характеризують успішність студента.

Результати складання заліків заносяться в екзаменаційну відомість, проставляються у заліковій книжці і в журналі обліку успішності.

Студент, який не виконав програму практики і отримав незадовільний відгук на базі практики або незадовільну оцінку при складанні заліку, направляється на практику вдруге в період канікул або відраховується з університету.

ПЕРЕДДИПЛОМНА ПРАКТИКА

**(5 курс, освітньо-кваліфікаційний рівень «спеціаліст»,
денна форма навчання)**

ВСТУП

Переддипломна практика студентів 5 курсу денної форми навчання спеціальності 7.070800 Екологія та охорона навколишнього середовища проводиться у ІХ-Х семестрах протягом 5 тижнів. Вона передбачає безперервність і послідовність проведення, спрямована на вдосконалення дослідницьких та творчих якостей студентів, формування у них практичних фахових знань, умінь та навичок відповідно до освітньо-кваліфікаційного рівня «спеціаліст».

Базою переддипломної практики є випускаюча кафедра.

Студент-практикант зобов'язаний:

- Одержати до початку практики консультації щодо оформлення документації на настановчій конференції.
- Вивчити і суворо дотримуватися правил охорони праці і техніки безпеки.
- Виконувати всі види робіт, передбачені програмою переддипломної практики.
- Надати своєчасно звітні документи на перевірку.

Обов'язки керівників практики.

Завідувач практики інституту:

- Складає на основі загальноуніверситетського плану практики план практики інституту, де передбачаються строки практики, студентський контингент і представляє його директору та керівництву університету за 10 днів до початку практики.
- Забезпечує проведення настановчої конференції, де знайомить студентів з порядком проходження практики та технікою безпеки.
- Контролює та здійснює допомогу керівникам від фахової кафедри.

- Забезпечує проведення підсумкової конференції, складає загальноінститутський звіт з практики і представляє його директору і керівництву університету визначений термін.

Керівник практики від фахової кафедри:

- Організовує проведення настановчої та підсумкової конференцій.
- Надає студентам необхідні документи (програму, щоденник, журнал обліку роботи), затверджує індивідуальні завдання.
- Повідомляє студентам про систему звітності.
- Організовує роботу студентів під час практики.
- Надає консультації студентам щодо методичних прийомів виконання робіт, у т.ч. індивідуальних завдань.
- Контролює виконання студентами правил внутрішнього трудового розпорядку, організовує ведення обліку відвідування студентами бази практики.
- Підводить підсумки практики та звітує на засіданні кафедри про підсумки проведення практики.
- Складає письмовий звіт про проходження переддипломної практики і у встановлений термін надає завідувачу практики інституту.

ЦІЛІ І ЗАВДАННЯ ПРАКТИКИ

Мета: сформувати дослідницькі вміння та навички, необхідні для практичного застосування новітніх наукових досягнень у професійній діяльності.

Завдання:

- 1) поглиблення та закріплення теоретичних знань студентів щодо організації наукових екологічних досліджень;
- 2) вдосконалення умінь практичної реалізації процедури та методики форм і видів екологічних робіт та послуг;
- 3) оволодіння навичками кваліфікованого наукового дискутування;

- 4) формування вмінь користуватися сучасними інформаційними засобами;
- 5) розвиток творчого ставлення до професії еколога, прагнення постійного професійного самовдосконалення.

ЗМІСТ ПРАКТИКИ

Протягом 5 тижнів студент-практикант займається екологічною науково-дослідною роботою. У зв'язку з цим він:

- вдосконалює свою теоретичну, методичну професійну підготовку;
- розвиває уміння та навички ведення наукової дискусії;
- завершує оформлення випускної роботи освітньо-кваліфікаційного рівня «спеціаліст» та супровідних документів;
- готує наукову доповідь за матеріалами випускної роботи, відповідні ілюстративні матеріали;
- за матеріалами наукових досліджень готує до друку статтю і т.ін.

Індивідуальні завдання

У ході виконання індивідуальних завдань студенти повинні вдосконалити уміння і навички самостійного розв'язання наукових, організаційних завдань.

Зміст індивідуальних завдань коригується науковим керівником студента у залежності від необхідної деталізації напрямку дослідження згідно теми випускної роботи (за умови якщо науковий керівник не є керівником практики від фахової кафедри). Можливі такі завдання: особливості формування системи екоменеджменту на промислових підприємствах м. Херсона, запровадження екологічного аудитування на різномасштабних об'єктах Херсонської області, розвиток екологічного ринку Херсонської області тощо.

Матеріали, отримані студентом під час виконання індивідуального завдання, використовуються для виконання випускної роботи освітньо-

кваліфікаційного рівня «спеціаліст», для підготовки доповіді, статті або для інших цілей по узгодженню з керівником від фахової кафедри (науковим керівником).

Навчальні посібники

1. Андрейцев В.І. Екологічне право. – К.: Вентурі, 1996. – 207с.
2. Анучин В.А. Основы природопользования. Теоретический аспект. – М.: Мысль, 1978.
3. Бачинский Г.А. Социозология: теоретические и прикладные аспекты. – К.: Наукова думка, 1991. – 152 с.
4. Боков В.А., Лущик А.В. Основы экологической безопасности: Учебное пособие.- Симферополь: Сонат, 1998. – 224 с.
5. Быков А.А., Мурзин Н.В. Проблемы анализа безопасности человека, общества и природы. – СПб.: Наука, 1997. – 247 с.
6. Геоэкология / Под ред. В.А.Бокова, А.В.Ены, В.Г.Ены и др. – Симферополь: Таврия, 1996. – 384с.
7. Екологічне підприємництво / В.Я. Шевчук, Ю.М. Саталкін, В.М. Навроцький та ін. – К.: Мета, 2001. – 191 с.
8. Исаченко А.Г. Оптимизация природной среды (географический аспект). – М.: Мысль, 1980. – 264 с.
9. Крисаченко В.С. Екологічна культура: теорія і практика, К.: Заповіт, 1996. - 352 с.
10. Методи геоекологічних досліджень: Навчальний посібник / За ред. М.Д. Гродзинського, П.Г. Шищенка. – К.: ВЦ „Київ.ун-т”, 1999. – 243с.
11. Основы геоэкологии / Под ред. В.Г.Морачевского. – СПб.: Изд-во СПб. ун-та, 1994. – 352с.
12. Проблемы комплексного развития территории / Под ред. В.Т. Берегового. – К.: Наукова думка, 1994. – 295 с.

13.Топчиев А.Г. Геоэкология: географические основы природопользования. – Одеса: Астропринт, 1996. – 390с.

14.Шевчук В.Я., Саталкін Ю.М., Навроцький В.М. та ін. Модернізація виробництва: системно-екологічний підхід: Посібник з екологічного менеджменту. – К.: Символ-Т, 1997б. – 245 с.

Методичні рекомендації

Методичні особливості виконання робіт зумовлені специфікою наукового напрямку, над яким безпосередньо працює студент-практикант.

Переддипломна практика проводиться впродовж 5 тижнів.

Переддипломна практика починається з настановчої конференції, на якій керівники практики та завідувач фахової кафедри розкривають перед студентами мету практики, знайомлять їх з основними завданнями, порядком проходження практики та оформленням звітної документації. Звертається увага на необхідність виконання студентами правил охорони праці і протипожежної безпеки з обов'язковим проходженням ними інструктажів. У подальшому – виконання таких основних видів робіт:

- засвоєння методики організації екологічної науково-дослідної роботи;
- поглиблене вивчення специфіки одного з напрямків наукової роботи і завершення здійснення наукового дослідження обраного напрямку;
- ознайомлення з ресурсами мережі Інтернет, які можуть бути використані в науково-практичній діяльності спеціаліста з обраного фаху екологічного напрямку;
- завершення оформлення випускної роботи освітньо-кваліфікаційного рівня «спеціаліст» та супровідних документів;
- підготовка наукової доповіді за матеріалами випускної роботи, відповідних ілюстративних матеріалів, розвиток вміння вести наукову дискусію;
- підготовка до друку статті за матеріалами наукових досліджень;

- підготовка звіту про проходження переддипломної практики.

Порядок виконання викладених видів робіт визначається керівником практики від фахової кафедри за узгодженням із завідувачем кафедри.

По закінченні переддипломної практики проводиться підсумкова конференція, на якій студенти звітують про виконану роботу, а також висловлюють свою думку щодо змісту та організації практики.

ФОРМИ І МЕТОДИ КОНТРОЛЮ

Поточний та підсумковий контроль здійснює керівник від фахової кафедри (науковий керівник). Щоденний облік відвідування бази практикантами здійснює староста групи. Підсумковий контроль за виконанням програми практики здійснює керівник від фахової кафедри, який перевіряє звітну документацію.

ВИМОГИ ДО ЗВІТУ

Після закінчення переддипломної практики кожний студент повинен здати:

Щоденник практики.

ЩОДЕННИК ПЕРЕДДИПЛОМНОЇ ПРАКТИКИ

(П.І.Б. студента-практиканта)

Дата	Вид роботи	Відмітка про виконання		Примітка
		самооцінка	оцінка керівника від фахової кафедри	

Результати виконання індивідуального завдання.

Звіт про проведену роботу.

У звіті повинна бути коротко і конкретно описана робота, особисто виконана студентом.

Звіт перевіряється і затверджується керівником практики навчального закладу.

ПІДВЕДЕННЯ ПІДСУМКІВ ПРАКТИКИ

Підсумки підводяться у останній день практики на підставі представленої звітної документації та заносяться до журналу обліку успішності.

ПЕРЕДДИПЛОМНА ПРАКТИКА

**(5 курс, освітньо-кваліфікаційний рівень «магістр»,
денна форма навчання))**

ВСТУП

Переддипломна практика студентів 5 курсу денної форми навчання спеціальності 8.070800 Екологія та охорона навколишнього середовища проводиться у ІХ-Х семестрах протягом 3 тижнів. Вона є одним з важливих елементів підготовки кваліфікованих фахівців з екології і спрямована на вдосконалення практичних знань, умінь та навичок відповідно до освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр».

Базою переддипломної практики є випускаюча кафедра.

Студент-практикант зобов'язаний:

- Одержати до початку практики консультації щодо оформлення документації на настановчій конференції.
- Вивчити і суворо дотримуватися правил охорони праці і техніки безпеки.
- Виконувати всі види робіт, передбачені програмою переддипломної практики.
- Надати своєчасно звітні документи на перевірку.

Обов'язки керівників практики.

Завідувач практики інституту:

- Складає на основі загальноуніверситетського плану практики план практики інституту, де передбачаються строки практики, студентський контингент і представляє його директору та керівництву університету за 10 днів до початку практики.
- Забезпечує проведення настановчої конференції, де знайомить студентів з порядком проходження практики та технікою безпеки.
- Контролює та здійснює допомогу керівникам від фахової кафедри.
- Забезпечує проведення підсумкової конференції, складає загальноінститутський звіт з практики і представляє його директору і керівництву університету у визначений термін.

Керівник практики від фахової кафедри:

- Організовує проведення настановчої та підсумкової конференцій.
- Надає студентам необхідні документи (програму, щоденник, журнал обліку роботи), затверджує індивідуальні завдання.
- Повідомляє студентам про систему звітності.
- Організовує роботу студентів під час практики.
- Надає консультації студентам щодо методичних прийомів виконання робіт, у т.ч. індивідуальних завдань.
- Контролює виконання студентами правил внутрішнього трудового розпорядку, організовує ведення обліку відвідування студентами бази практики.
- Підводить підсумки практики та звітує на засіданні кафедри про підсумки проведення практики.
- Складає письмовий звіт про проходження переддипломної практики і у встановлений термін надає завідувачу практики інституту.

ЦІЛІ І ЗАВДАННЯ ПРАКТИКИ

Мета: вдосконалення дослідницьких вмінь та навичок, необхідних для практичного застосування новітніх наукових досягнень у кваліфікованій професійній діяльності.

Завдання:

- 1) поглиблення та закріплення теоретичних знань студентів щодо організації наукових екологічних досліджень;
- 2) вдосконалення умінь практичної реалізації процедури та методики форм і видів екологічних робіт та послуг;
- 3) оволодіння навичками кваліфікованого наукового дискутування;
- 4) формування вмінь користуватися сучасними інформаційними засобами;
- 5) розвиток творчого ставлення до професії еколога, прагнення постійного професійного самовдосконалення.

ЗМІСТ ПРАКТИКИ

Протягом 3 тижнів студент-практикант займається екологічною науково-дослідною роботою. У зв'язку з цим він:

- вдосконалює свою теоретичну, методичну професійну підготовку;
- розвиває уміння та навички ведення наукової дискусії;
- завершує оформлення випускної роботи освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр» та супровідних документів;
- готує наукову доповідь за матеріалами випускної роботи, відповідні ілюстративні матеріали;
- за матеріалами наукових досліджень готує до друку статті, тези доповідей тощо.

Індивідуальні завдання

У ході виконання індивідуальних завдань студенти повинні вдосконалити уміння і навички самостійного розв'язання наукових, організаційних завдань.

Зміст індивідуальних завдань коригується науковим керівником студента у залежності від необхідної деталізації напрямку дослідження згідно теми випускної роботи (за умови якщо науковий керівник не є керівником практики від фахової кафедри). Можливі такі завдання: з'ясувати можливість створення

та розробити методичні прийоми запровадження системи екоменеджменту на Херсонському машинобудівному заводі; провести екологічний аудит ВАТ «Електромаш»; розробити кроки екологічної модернізації ЗАТ «Укрсклопром» тощо.

Матеріали, отримані студентом під час виконання індивідуального завдання, використовуються для виконання випускної роботи освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр», для підготовки доповіді, статей, тез доповідей або для інших цілей по узгодженню з керівником від фахової кафедри (науковим керівником).

Навчальні посібники

1. Андрейцев В.І. Екологічне право. – К.: Вентурі, 1996. – 207с.
2. Анучин В.А. Основы природопользования. Теоретический аспект. – М.: Мысль, 1978.
3. Бачинский Г.А. Социозология: теоретические и прикладные аспекты. – К.: Наукова думка, 1991. – 152 с.
4. Боков В.А., Лущик А.В. Основы экологической безопасности: Учебное пособие.- Симферополь: Сонат, 1998. – 224 с.
5. Быков А.А., Мурзин Н.В. Проблемы анализа безопасности человека, общества и природы. – СПб.: Наука, 1997. – 247 с.
6. Геоэкология / Под ред. В.А.Бокова, А.В.Ены, В.Г.Ены и др. – Симферополь: Таврия, 1996. – 384с.
7. Екологічне підприємництво / В.Я. Шевчук, Ю.М. Саталкін, В.М. Навроцький та ін. – К.: Мета, 2001. – 191 с.
8. Исаченко А.Г. Оптимизация природной среды (географический аспект). – М.: Мысль, 1980. – 264 с.
9. Крисаченко В.С. Екологічна культура: теорія і практика, К.: Заповіт, 1996. - 352 с.
10. Методи геоекологічних досліджень: Навчальний посібник / За ред. М.Д. Гродзинського, П.Г. Шищенка. – К.: ВЦ „Київ.ун-т”, 1999. – 243с.

11. Основы геоэкологии / Под ред. В.Г. Морачевского. – СПб.: Изд-во СПб. ун-та, 1994. – 352с.

12. Проблемы комплексного развития территории / Под ред. В.Т. Берегового. – К.: Наукова думка, 1994. – 295 с.

13. Топчиев А.Г. Геоэкология: географические основы природопользования. – Одеса: Астропринт, 1996. – 390с.

14. Шевчук В.Я., Саталкін Ю.М., Навроцький В.М. та ін. Модернізація виробництва: системно-екологічний підхід: Посібник з екологічного менеджменту. – К.: Символ-Т, 1997б. – 245 с.

Методичні рекомендації

Методичні особливості виконання робіт зумовлені специфікою наукового напрямку, над яким безпосередньо працює студент-практикант.

Переддипломна практика проводиться впродовж 3 тижнів.

Переддипломна практика починається з настановчої конференції, на якій керівники практики та завідувач фахової кафедри розкривають перед студентами мету практики, знайомлять їх з основними завданнями, порядком проходження практики та оформленням звітної документації. Звертається увага на необхідність виконання студентами правил охорони праці і протипожежної безпеки з обов'язковим проходженням ними інструктажів. У подальшому – виконання таких основних видів робіт:

- поглиблене вивчення методологічних засад екологічної науково-дослідної роботи;
- удосконалення вміння реалізації методичних прийомів екологічних форм і видів науково-практичної діяльності;
- дослідження можливостей адаптування перспективних новітніх оптимізаційних екологічних заходів на прикладі конкретних об'єктів;
- завершення оформлення випускної роботи освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр» та супровідних документів;

- підготовка наукової доповіді за матеріалами випускної роботи, відповідних ілюстративних матеріалів;
- підготовка до друку статей та тез доповідей за матеріалами наукових досліджень;
- підготовка звіту про проходження переддипломної практики.

Порядок виконання викладених видів робіт визначається керівником практики від фахової кафедри за узгодженням із завідувачем кафедри.

По закінченні переддипломної практики проводиться підсумкова конференція, на якій студенти звітують про виконану роботу, а також висловлюють свою думку щодо змісту та організації практики.

ФОРМИ І МЕТОДИ КОНТРОЛЮ

Поточний та підсумковий контроль здійснює керівник від фахової кафедри (науковий керівник). Щоденний облік відвідування бази практикантами здійснює староста групи. Підсумковий контроль за виконанням програми практики здійснює керівник від фахової кафедри, який перевіряє звітну документацію.

ВИМОГИ ДО ЗВІТУ

Після закінчення переддипломної практики кожний студент повинен здати:

Щоденник практики.

ЩОДЕННИК ПЕРЕДДИПЛОМНОЇ ПРАКТИКИ

(П.І.Б. студента-практиканта)

Дата	Вид роботи	Відмітка про виконання		Примітка
		самооцінка	оцінка керівника від фахової кафедри	

Результати виконання індивідуального завдання.

Звіт про проведену роботу.

У звіті повинна бути коротко і конкретно описана робота, особисто виконана студентом.

Звіт перевіряється і затверджується керівником практики навчального закладу.

ПІДВЕДЕННЯ ПІДСУМКІВ ПРАКТИКИ

Підсумки підводяться у останній день практики на підставі представленої звітної документації та заносяться до журналу обліку успішності.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрейцев В.І. Екологічне право. – К.: Вентурі, 1996. – 207с.
2. Анучин В.А. Основы природопользования. Теоретический аспект. – М.: Мысль, 1978.
3. Закон України „Об охране окружающей природной среды” (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.10.96). – К.: PRAETOR, 1996. – 30с.
4. Закон України «Про екологічний аудит» від 24.06.2004р.
5. Закон України «Про екологічну експертизу» від 09.02.1995р.
6. ISO 14010:1996(E). Керівні положення щодо здійснення екологічного аудиту. Загальні принципи.
7. ISO 14011:1996(E). Керівні положення щодо здійснення екологічного аудиту. Процедури аудиту. Здійснення аудиту систем екологічного управління.
8. ISO 14012:1996(E). Керівні положення щодо здійснення екологічного аудиту. Кваліфікаційні вимоги до аудиторів з екології.
9. ДСТУ ISO 14001-97. Система управління навколишнім середовищем. Склад та опис елементів і настанови щодо їх застосування.
10. ДСТУ ISO 14004-97. Система управління навколишнім середовищем. Загальні настанови щодо принципів управління, систем та засобів забезпечення.
11. ДСТУ ISO 14010-97. Настанови щодо здійснення екологічного аудиту. Загальні принципи.
12. ДСТУ ISO 14011-97. Настанови щодо здійснення екологічного аудиту. Процедури аудиту. Аудит систем управління навколишнім середовищем.
13. ДСТУ ISO 14012-97. Настанови щодо здійснення екологічного аудиту. Кваліфікаційні вимоги до аудиторів з екології.
14. Бачинский Г.А. Социэкология: теоретические и прикладные аспекты. – К.: Наукова думка, 1991. – 152 с.

15. Білявський Г.О., Падун М.М., Фурдуй Р.С. Основи загальної екології. - К.: Либідь, 1995. – 368 с.
16. Боков В.А., Луцник А.В. Основы экологической безопасности: Учебное пособие.- Симферополь: Сонат, 1998. – 224 с.
17. Быков А.А., Мурзин Н.В. Проблемы анализа безопасности человека, общества и природы. – СПб.: Наука, 1997. – 247 с.
18. Волошин І.М. Ландшафтно-екологічні основи моніторингу. – Львів, 1998. – 356с.
19. Волошин І.М. Основи екологічної експертизи. – Львів, 2002. – 82с.
20. Геоэкология: Научно-методическая книга по экологии / В.А.Боков, А.В.Ена, В.Г.Ена и др. – Симферополь: Таврия, 1996. – 384с.
21. Гродзинський М.Д. Основи ландшафтної екології. – К.: Либідь, 1993. – 224с.
22. Гродзинский М.Д., Шищенко П.Г. Ландшафтно-экологический анализ в мелиоративном природопользовании. – К.: Либідь, 1993. – 225с.
23. Екологічне підприємництво / В.Я. Шевчук, Ю.М. Саталкін, В.М. Навроцький та ін. – К.: Мета, 2001. – 191 с.
24. Заруцкая И.П., Красильникова Н.В. Проектирование и составление карт. Карты природы. – М.: Изд-во МГУ, 1989. – С. 277-288.
25. Исаченко А.Г. Методы прикладных ландшафтных исследований. – Л.: Наука, 1980. – 222 с.
26. Исаченко А.Г. Оптимизация природной среды (географический аспект). – М.: Мысль, 1980. – 264 с.
27. Комплексная полевая практика по физической географии / Под ред. К.В. Пашканга. – М.: Высшая школа, 1986. – С. 84-88.
28. Крисаченко В.С. Екологічна культура: теорія і практика, К.: Заповіт, 1996. - 352 с.
29. Методи геоекологічних досліджень: Навчальний посібник / За ред. М.Д. Гродзинського, П.Г. Шищенка. – К.: ВЦ „Київ.ун-т”, 1999. – 243с.

30. Методика расчета концентраций в атмосферном воздухе вредных веществ, содержащихся в выбросах предприятий. ОНД-86. Госкомгидромет. – Л.: Гидрометеиздат, 1987. – 92с.

31. Методические рекомендации по организации осуществления государственной экологической экспертизы в системе Минприроды Украины. – К., 1992. – Вып. 1. – 15с.

32. Методические указания по ландшафтным исследованиям для сельскохозяйственных целей / Г.И.Швебс, Г.П.Ковеза, И.Н.Волошин и др. / Под ред. Г.И.Швебса. – М., 1990. – 57с.

33. Методические указания по рассмотрению материалов предварительного согласования мест размещения объектов и проектов отведения земельных участков в органах Минприроды Украины. Сопроводительное письмо Минприроды Украины от 03.07.92г. - №6-8-528.

34. Методические указания по организации осуществления государственной экологической экспертизы в системе Минприроды Украины. – К., 1992. – Вып.1. – 21с.

35. Методические указания по осуществлению экологической экспертизы территорий. – Донецк-Киев, 1995. – 15с.

36. Методические указания по проведению государственной экологической экспертизы. – М., 1990. – 68с.

37. Методические указания по организации осуществления государственной экологической экспертизы в системе Минприроды Украины. – К., 1992. – Вып.1. – 21с.

38. Мильков Ф.Н. Ландшафтная география и вопросы практики. – М., 1966. – 183с.

39. Мильков Ф.Н. Принцип контрастности в ландшафтной географии // Вестник МГУ. Сер. геогр. – 1977. - №6. – С. 93-100.

40. Общая экология. Взаимодействие природы и общества: Учеб. пособ. для вузов. – СПб.: Химия, 1998.

41. Оценка воздействия на окружающую среду (ОВОС) при проектировании и строительстве предприятий, зданий и сооружений. Основные положения проектирования. ДБН А.2.2.-1-95. Государственные строительные нормы Украины. – К., 1995. – 15с.
42. Основы геоэкологии / Под ред. В.Г.Морачевского. – СПб.: Изд-во СПб. ун-та, 1994. – 352с.
43. Пащенко В.М. Основні поняття і проблеми еколого-географічних досліджень // Географічний журнал. – 1994. №4. – С. 8-16.
44. Проблемы комплексного развития территории / Под ред. В.Т. Берегового. – К.: Наукова думка, 1994. – 295 с.
45. Реймерс Н.Ф. Методология научной (эколого-социально-экономической) экспертизы проектов и хозяйственных начинаний (общие принципы). -М.: Экологический союз, 1990. - 86с.
46. Реймерс Н.Ф. Природопользование: Словарь-справочник. – М.: Мысль, 1990. – 631с.
47. Сергеев Г.А., Янутш Д.А. Статистические методы исследования природных объектов. – Л.: Гидрометеиздат, 1973. – 300с.
48. Топчиев А.Г. Геоэкология. Географические основы природопользования. – Одесса: Астропринт, 1996. – 392с.
49. Чорний С.Г. Конспект лекцій з загальної геоекології. – Херсон, 2001. – 136с.
50. Шевчук В.Я., Саталкін Ю.М., Навроцький В.М. та ін. Екологічний аудит: Посібник з екологічного менеджменту і екологічного аудиту. – К.: Символ-Т, 1997а. – 221 с.
51. Шевчук В.Я., Саталкін Ю.М., Навроцький В.М. та ін. Екологічний аудит. – К.: Вища школа, 2000. – 344 с.
52. Шевчук В.Я., Саталкін Ю.М., Навроцький В.М. та ін. Модернізація виробництва: системно-екологічний підхід: Посібник з екологічного менеджменту. – К.: Символ-Т, 1997б. – 245 с.

Навчально-методичне видання

ОХРЕМЕНКО Ірина Вікторівна

**ПРАКТИЧНА ПІДГОТОВКА СТУДЕНТІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ
8.070800 ЕКОЛОГІЯ ТА ОХОРОНА НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА
ОСВІТНЬО-КВАЛІФІКАЦІЙНИХ РІВНІВ «БАКАЛАВР», «СПЕЦІАЛІСТ»,
«МАГІСТР» ДЕННОЇ, ЗАОЧНОЇ ТА ЕКСТЕРНАТНОЇ ФОРМ НАВЧАННЯ**

Навчально-методичний посібник